Башҡортостан Республикаһы Учалы районы муниципаль районының муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһы Ә.Ғ. Хөснөтдинов исемндәге Учалы ауылы урта дөйөм белем биреү мәктәбе

Башҡорт теле һәм әҙәбиәте уҡытыусыларының методик берекмә ултырышында ҡаралды.Протокол № 1
Кирәева Г.Ә.
“29”август 2023 йыл
Етәксеһе: Нотфуллина Р.В. _________

Килешелде:
Уҡытыу –тәрбиә эше буйынса директор урынбаҫары: Ғилмитдинов А.Р.
____

Раҫлайым:
Мәктәп директоры:
_____
Бойороҡ №

1-4 КЛАСТАР ӨСӨН «ТУҒАН (БАШҠОРТ) ТЕЛЕНДӘ ӘҘӘБИ УҠЫУ» УҠЫУ ПРЕДМЕТЫ БУЙЫНСА

2023-2024 уҡыу йылына эш программаһы

Программа уҡытыу рус телендә алып барылған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4-се кластары өсөн “Туған (башҡорт) тел һәм әҙәбиәт предметы буйынса белем биреү өлгө программалары/ китабына нигеҙләнеп төҙөлдө (авт. Төҙ. :З.Ғ. Нафиҡова) -“Өфө : Китап, 2017 й.”

Төҙөнө: юғары категориялы башҡорт теле һәм әҙәбиәте уҡытыусыһы Нотфуллина Р.В

ЙӨКМӘТКЕҺЕ

Аңлатма яҙыу
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын өйрәтеү маҡсаттары һәм бурыстары
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметына дөйөм характеристика
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының уҡыу планындағы урыны
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы йөкмәткеһенең төп йүнәлештәре
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының йөкмәткеһе:
Уҡытыуҙың тәүге йылы
Уҡытыуҙың икенсе йылы
Уҡытыуҙың өсөнсө йылы
Уҡытыуҙың дүртенсе йылы
Башланғыс дөйөм белем биреү кимәлендә “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы программаһын үҙләштереү буйынса билдәләнгән һөҙөмтәләр:
Шәхси һөҙөмтәләр
Метапредмет һөҙөмтәләр

Предмет һөҙөмтәләре

Предметтың йөкмәткеһен яҡынса тематик планлаштырыу:

1 класс

2 класс

3 класс

4 класс

Ҡушымта

АҢЛАТМА ЯҘЫУ

Уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәтеү өсөн төҙөлгән өлгө программа Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының 2022 йылдың 31 майында раçланған 286-сы һанлы ҡарары), Төп башланғыс дөйөм белем биреү программаһына (18.03.2022 йыл № 1/22), Өлгө тәрбиә программаһына (дөйөм белем биреү буйынса Федераль уҡытыу-методик берләшмәнең ҡарары (02.06. 2020 й. № 2/20 раçлаған), шулай уҡ “Рәсәй Федерацияһы халыҡтарының туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының Коллегияһында 2019 йылдың 1 октябрендә раçланған), “Башҡортостан Республикаһында дәүләт телдәрен һәм халыҡтарҙың туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Башҡортостан Республикаһы Башлығының 30.12.2020 йылдағы №УГ-613 указы) ярашлы төҙөлгән.

Программа үҙ эсенә аңлатма яҙыуҙы, уҡытыуҙың йөкмәткеһен, программа эстәлеген үҙләштереүҙе билдәләгән һөҙөмтәләрҙе һәм тематик планлаштырыуҙы ала.

Аңлатма яҙыуҙа предметты өйрәтеүҙә торған маҡсаттар һәм бурыстар, предметты өйрәнеүгә башланғыс класс уҡыусыларының психологик яҡтан мөмкинлектәрен асыҡлаған характеристика бирелә. Предметтың уҡыу планындағы урыны күрһәтелә, йөкмәткенең эстәлегенә, билдәләнгән һөҙөмтәләрҙе аныҡлауға һәм тематик планлаштырыуға ҡарата аңлатма бирелә.

Предметтың йөкмәткеһендә башланғыс мәктәптә мотлаҡ уҡытылырға тейешле булған йүнәлештәр алынған.

Һәр класта йөкмәткене үҙләштереү һөҙөмтәһендә уҡыусыларҙың ниндәй универсаль уҡыу күнекмәләренә (танып-белеү - познавательные, аралаша белеү - коммуникативные, хатаны төҙәтә белеү һәм эште дөрөç йүнәлештә көйләү һәләте - регулятивные) эйә булырға тейешлеге бирелә.

Билдәләнгән һөҙөмтәләр үҙ эсенә башланғыс кластарҙа “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәнеү аша шәхси, метапредмет һөҙөмтәләрҙе, шулай уҡ һәр класс аҙағында предметты өйрәнеүҙә ирешелгән уңыштарҙы ала.

Тематик планда программа йөкмәткеһе һәр бүлек буйынса бирелә, уҡыу эшмәкәрлегенә характеристика, йөкмәткене үҙләштереүҙә ҡулланылған алымдар, методик ысулдар, уҡытыуҙы ойоштороу төрҙәре күрһәтелә.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметы “Туған тел һәм туған телдә әҙәби уҡыу” белем биреү өлкәһенә инә һәм уҡыу планының мотлаҡ уҡытыла торған өлөшөн тәшкил итә. Предметты өйрәтеү өсөн төҙөлгән был Өлгө эш программаһы Башҡортостан Республикаһында һәм Рәсәй Федерацияһында уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында башҡорт телен һәм әҙәбиәтен туған тел булараҡ өйрәтеү өсөн тәҡдим ителә.

Уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәтеү ойошманың мөмкинлегенә ҡарап һәм мәғариф тураһындағы хоҡуҡи акттарға ярашлы ата-әсәләрҙең ғаризаһына таянып ойошторола.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметы – башланғыс мәктәптә төп фәндәрҙең береһе булып тора һәм башҡа предметтарҙы уңышлы өйрәнеүгә ныҡлы нигеҙ һала.

Предметтың йөкмәткеһе аша бала материалдарҙы аңлап, мәғәнәһенә төшөнөп уҡырға өйрәнә, төрлө төрҙәге текстар һәм китап менән эш итеү күнекмәләренә эйә була, уның аң-белем кимәле һәм телмәре үҫешә, донъяны, ысынбарлыҡты танып белергә, үҙендә кешелек донъяһында ҡабул ителгән әхлаҡи һәм рухи сифаттарҙы үҫтерергә тырыша.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәтеү маҡсаттары һәм бурыстары

Маҡсаттар булып түбәндәгеләр тора:

- уҡыусыларҙа башҡорт телендәге әҙәби әҫәрҙәрҙе, ауыҙ-тел ижады өлгөләрен уҡыуға һәм өйрәнеүгә ҡарата ыңғай ҡараш, телгә ҡарата хөрмәт һәм һөйөү тәрбиәләү;
- туған телде халыҡтың тарихын, мәҙәниәтен, йәшәйешен өйрәнеү сараһы һәм яңы аң-белем алыу сығанағы итеп ҡабул итеүҙе һәм уны артабан һаҡлауға, үҫтереүгә теләк, ынтылыш тәрбиәләү;
- тел донъяуи мәҙәниәттең бер өлөшө булараҡ кешелек донъяһында ҡабул ителгән әхлаҡи-әҙәп һәм этик нормаларҙы үҙләштереүгә ярҙам итеүсе ҡиммәтле ҡомартҡы икәнлекте төшөндөрөү;

Был маҡсаттарҙы тормошҡа ашырыу түбәндәге **бурыстарҙың** хәл ителеүенә ярҙам итә:

Рәсәй гражданлығы нигеҙҙәрен формалаштырыу: иле, республикаһы, халҡы, бөйөк Рәсәйҙең һәм Башҡортостандың тарихы менән ғорурланыу тойғолары, үҙенең башҡорт халҡының бер вәкиле булараҡ ҡабул итеүен әҙәбиәт саралары аша тәрбиәләү;

- башҡорт халҡының быуаттар буйына формалашҡан тарихи һәи мәҙәни ҡаҙаныштарын уҡыусыларға әҙәбиәт аша еткереү:

- башҡорт халҡының ауыҙ-тел ижадын, әҙәбиәтен тарихи-мәҙәни, рухи-әхлаҡи ҡиммәттәр сығанағы итеп ҡабул итеү һәм балаларҙа улар менән ғорурланыу, ҡыҙыҡһыныу тойғолары тәрбиәләү, башҡорт телен, әҙәбиәтен ныҡлап өйрәнергә теләк уятыу;

- башҡорт әҙәбиәтенең холоҡ-фигелде халыҡ традициялары, тәрбиәһе нигеҙендә формалаштырыуҙа ҙур урын биләүен төшөндөрөү;

- төрлө яҡлап үҫешкән шәхес булыу өсөн төрлө төрҙәге әҫәрҙәрҙе уҡыуға, аң-белемгә теләк, ынтылыш тәрбиәләү;

- текстарҙың төрөн, йөкмәткеһен аңлау һәм баһалау менән бәйле уҡыу күнекмәләрен нығытырға һәм үҫтерергә, бөтә төр телмәр эшмәкәрлеген дә тигеҙ үҙләштерергә, телдән һәм яҙма рәүештә уҡылған әҫәр буйынса үҙ фекерен белдерергә өйрәтеү.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметына дөйөм характеристика

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәтеү өсөн төҙөлгән ошо Өлгө эш программаһы Башҡортостан Республикаһында һәм Рәсәй Федерацияһында уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында әҙәбиәт уҡыуҙы туған (башҡорт) телендә ойоштороу өсөн тәҡдим ителә.

Программа башланғыс мәктәптәргә һәм уҡытыусыларға методик яҡтан түбәндәге ярҙам күрһәтеү **мөмкинлеген** бирә:

- “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын уҡытыу барышында Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына ярашлы уҡытыуҙа заманса алымдар, технологиялар ҡулланып, шәхси, метапредмет һәм предмет һөҙөмтәләренә ирешеү;
- “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын уҡытыу өсөн һәр уҡыу йылына Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына ярашлы планлаштырылған һөҙөмтәләрҙең йөкмәткеһен һәм төрҙәрен билдәләй алыу;
- тәҡдим ителгән программа йөкмәткеһенең яҡынса планлаштырылыуы, бүлектәрҙе һәм темаларҙы өйрәтеүгә күрһәтелгән сәғәттәр һаны уҡытыусыға кластың үҙенсәлектәрен иҫәпкә алып, үҙенең календарь-тематик эш планын төҙөү.

Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына ярашлы программаның йөкмәткеһе ойошманың Төп башланғыс белем биреү программаһын уҡыусылар тарафынан тулыһынса үҙләштереүгә йүнәлтелгән һәм туған телдә әҙәби уҡыуҙың уҡыусылар һәм ата-әсәләр өсөн Рәсәй Федерацияһының берҙәм мәҙәни арауығында тотҡан урынын, тәрбиәүи әһәмиәтен аңларға ярҙам итә.

Туған телдә әҙәби уҡыу – уҡыусыларға тел байлығы аша халыҡтың быуындан-быуынға күсеп килгән тарихи-мәҙәни, рухи-әхлаҡи, кешелек үҙ ҡиммәттәрен өйрәнергә, практик яҡтан үҙләштерергә, көндәлек тормошта ҡулланырға ярҙам итеүсе һәм этәргес көс булып тороуҙы төшөндөрөү.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының уҡыу планындағы урыны

Программа Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартында ҡуйылған талаптарға таянып, Төп башланғыс белем биреү программаһын үҙләштереү буйынса планлаштырылған һөҙөмтәләренә ирешеү маҡсатында төҙөлгән. “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының йөкмәткеһе стандартта һәм Рәсәй мәғариф министрлығы тарафынан раҫланған “Башланғыс дөйөм белем биреү өлгө программаһы”нда (18.03.2022 йыл № 1/22) ҡаралған талаптарға яуап бирә.

Уҡыу планы буйынса дөйөм сәғәттәр һаны 113: беренсе класта грамотаға өйрәтеү осоронан һуң туған башҡорт телендә әҙәби уҡыу фәне эҙмә-эҙлекле итеп, айырым уҡытыла башлай: 1-се класта бөтәһе 11 сәғәт бүленә, уҡыу йылы аҙағында ҡалған 11аҙна эсендә аҙнаһына 1 сәғәт иҫәбенән үткәрелә. 2 –се, 3 –сө һәм 4 се кластарҙа уҡыу йылына 34 – әр сәғәт бүленә (аҙнаһына 1 сәғәт иҫәбенән).

Предметтың инвариант өлөшөн өйрәнеүгә 106 сәғәт бүленә. Эш программаһын төҙөүсе педагогтарға милли-төбәк йөкмәткеле әҫәрҙәрҙе һәм ауыҙ-тел ижадын уҡыусыларға еткереү маҡсатында резервҡа 7 сәғәт ҡалдырыла.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметы йөкмәткеһенең төп йүнәлештәре

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының материалдарын системалы, эҙмә-эҙлекле өйрәтеү түбәндәге йүнәлештәрҙе үҙ эсенә ала:

- телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге;
- уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр исемлеге;

- ижади эшмәкәрлек.

“Телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге” йүнәлеше баланы туған теләндә уҡырға, йәнле телмәрҙе тыңларға, үҙ-ара һөйләшергә, аралашырға, башҡортса яҙырға өйрәтеүҙе күҙаллай. Төрлө төрҙәге текстар өҫтөндә заманса алымдарға таянып ойошторолған уҡыу эшмәкәрлеге барышында уҡыусыларҙа телмәр мәҙәниәте нигеҙҙәрен формалаштырыу, тирә-йүндә башҡорт телендә аралашырға, тейешле мәғлүмәтте табырға, башҡаларға дөрөҫ итеп еткерә белергә, үҙ фекерен әйтергә, дәлилләргә күнектереү - төп бурыстарҙың иң мөһиме булып тора.

Уҡыу күнекмәһенә эйә булыу тәүҙә баланың һүҙҙе, һүҙбәйләнеште дөрөҫ ҡабул итеп, уның мәғәнәһенә төшөнөп, аңлап, тауыш менән әйтеп, уҡый башлауынан тора. Аҙаҡ һөйләмдәге һүҙҙәрҙе тауыш интонацияһы аша бер-береһенә бәйләп уҡый белеү һәләте үҫешә, ҡысҡырып уҡыу тиҙлеге арта, әкренләп тексты эстән уҡып, уның йөкмәткеһен һөйләй алыуы үҫешә. Уҡыусылар орфоэпия һәм интонация нормаларын һаҡлап, эҙмә-эҙлекле тексты аңлап уҡырға күнегәләр. Уҡыуҙың төрлө төрҙәрен (тейешле мәғлүмәтте табып, уны текстан һайлап уҡыу; мәғлүмәт менән танышыу маҡсатында уҡыу; мәғлүмәтте ныҡлап өйрәнеү теләге менән уҡыу) үҙләштерәләр. Уҡығандың мәғәнәһен аңларға, дөйөмләштерергә һәм төп идеяны билдәләргә өйрәнәләр.

Уҡырға өйрәнеү барышында баланың һөйләү телмәре (тыңлау һәм һөйләү) үҫешә, йәғни уҡығанды, йә һөйләгәнде тыңлап, нимә тураһында һүҙ барғанды аңлап, һорауҙар бирергә, үҙ фекерен әйтә белергә өйрәнеүе. Аралашыуҙа диалогтар ҡорорға, үҙ-ара һөйләшкәндә телмәр этикетын һаҡларға күнегә.

Бирелгән текст, йәки тема буйынса бала монолог ҡора, тәүҙә уҡытыусы ярҙамында, аҙаҡ – үҙ аллы. Һүҙ байлығын үҫтереүгә ҙур иғтибар бирелә. Әкренләп уҡыусылар ишеткәнде, йәки уҡығанды ҡыҫҡаса һөйләргә, йә һайлап, йә тулыһынса текст йөкмәткеһен һөйләп биреү һәләтенә эйә була башлайҙар.

Текстарҙың төрлө төрҙә булыуы тураһындағы төшөнсәләр формалаша (һүрәтләү, фекерләү, хикәйәләү). Нәфис әҙәбиәт өлгөләрен, рәсми мәғлүмәт бирелгән (уҡыу, өйрәнеү өсөн) һәм фәнни-

популяр текстарҙы сағыштыра, текстың йөкмәткеһе уның атамаһына тап киләме, юҡмы – шуны билдәләргә өйрәнә. Тексты өлөштәргә бүлеү, тексҡа исем биреү, планын төҙөү, йөкмәткеләге төп мәғлүмәтте айыра белеү һәләттәре үҫешә.

Балалар текста һүрәтләнгән ваҡиғалар эсендә үҙҙәрен дә ҡатнашыусы итеп тоялар, төрлө эмоциональ хис-тойғолар кисерәләр: яттан һөйләү, ролдәргә бүлешеп уҡыу, сәхнәләштереү һ.б. эш төрҙәре аша әҫәрҙең йөкмәткеһен тәрәнерәк өйрәнәләр.

Башланғыс мәктәпте тамамлағанда ирешелгән һөҙөмтәләргә шәхси, метапредмет һөҙөмтәләр, шулай уҡ “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының һәр бер класта ирешелгән предмет һөҙөмтәләре инә.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының йөкмәткеһе

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының йөкмәткеһен билдәләгәндә түбәндәгеләргә иғтибар бирелә:

- башҡорт халҡының милли үҙ аңында мөһим урын алған, быуаттар буйына формалашҡан концепттар (төшөнсәләр) алына (яҡшылыҡ, дөрөҫлөк, намыҫ, тыуған ергә һөйөү һ.б.). Был төшөнсәләрҙе уҡыусыларға аңлатыу балалар өсөн еңел, аңлайышлы,тиҙ отоп алырлыҡ булған әҫәрҙәр һайлана.
- башланғыс класс уҡыусыларының тиҫтерҙәре һүрәтләнгән әҫәрҙәр алыу. Был әҫәрҙәрҙең геройҙары уҡыусылар өсөн ҡыҙыҡлылар, эшләгән эштәре, уй-фекерҙәре, һөйләшеүҙәре уларға яҡын, күп нәмәлә оҡшашлыҡ бар, улар кеүек булырға тырышыу мөмкинлеге бар. Программаға ингән ҡайһы бер әҫәрҙәр бала саҡтың төрлө дәүерен сағылдыра.
- башҡорт халҡының йәшәйешен, тарихын, мәҙәниәтен, ғөрөф-ғәҙәттәрен сағылдырған әҫәрҙәр һайланып, баланы илдең, Башҡортостандың мәҙәни, рухи һәм әхлаҡи донъяһы менән таныштыра, халыҡтар араһындағы дуҫлыҡ ептәрен нығыта, татыу һәм берҙәм йәшәргә өндәй.

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының йөкмәткеһен өйрәнеү өс лексик бүлектән тора:

1. Мине уратып алған донъя.

2. Мин һәм минең ғаиләм.

3. Минең тыуған ерем – Башҡортостан.

Һәр бүлектә тыңлау өсөн ауыҙ-тел ижадынан халыҡ әкиәттәре, авторҙар ижад иткән әкиәттәр, ҡыҫҡа күләмле ауыҙ-тел әҫәрҙәре (мәҡәлдәр, йомаҡтар, әйтемдәр, һ.б.) бирелә. Шулай уҡ балаларға бағышланған һәм балалар тураһындағы әҫәрҙәр урын алған. Туған яҡтың тәбиғәтенә һәм ата-әсәйҙәргә бағышланған әҫәрҙәр индерелде.

Балаларҙа китап менән эш итә белеүҙе, йәғни библиографик мәҙәниәтте формалаштырыу һәм үҫтереү ҡарала.

Программа тәҡдим ителгән әҫәрҙәрҙе балаларҙың үҫешенә, әҫәрҙәрҙе аңлы рәүештә ҡабул итеүенә ҡарап һайлап алыу мөмкинлеген бирә, шулай уҡ йөкмәткенең вариатив өлөшөн төҙөгәндә башланғыс мәктәп урынлашҡан ерҙең милли-төбәк үҙенсәлектәрен сағылдырған әҫәрҙәрҙе үҙҙәренең эш программаһына индереүҙе күҙаллай.

1. Уҡытыуҙың тәүге йылы (11 сәғәт).

Беренсе класта әҙәби уҡыу дәрестәренең үҙенсәлеге булып әҫәрҙе уҡытыусы уҡығанды тыңлау тора, сөнки уҡыусыларҙың күбеһе әле яҡшылап уҡый белмәй. Шуға тыңлау аша әҙәби әҫәрҙе ҡабул итә белеү һәләтен формалаштырыу һәм үҫтереү бурысы беренсе урында тора.

Телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге

Уҡыу күнекмәләрен үҫтереү: һөйләмдәге һүҙҙәрҙе тулыһынса ҡушып, уҡыу тиҙлеген әкренләп үҫтереү. Эстән уҡыу, уҡығанды һөйләп биреү. Тауыш менән дөрөҫ идара итергә күнегеү.

Башҡорт халыҡ әкиәте һәм әҙәби әкиәт (автор әкиәте). Әҙәби әҫәрҙең һәм ауыҙ-тел ижадының тексын сағыштырыу: айырмаһы һәм оҡшашлығы. Әкиәттә ысынбарлыҡ һәм мөғжизә. Ваҡиғаларҙың башҡарылыу тәртибе. Сюжеттың иллюстрацияларҙа сағылышы.

Балаларға бағышланған һәм балалар тураһындағы әҫәрҙәр. Әҫәрҙең "төп темаһы" тигән дөйөм төшөнсә индерелә: нимәгә бағышланған, нимә тураһында һөйләнелә. Әҫәрҙең төп мәғәнәһе: нимәгә өйрәтә, ниндәй сифаттар тәрбиәләй?

Тексты төрлө һөйләмдәр йыйылмаһынан айыра белеү.

Тыуған яҡ тәбиғәте тураһындағы әҫәрҙәр. Тәбиғәткә бағышланған шиғырҙарҙы үҙ аллы уҡыу һәм айышына төшөнөү, ҡабул итеү. Шиғырҙың хис-тойғоға булған тәьҫирен иллюстрацияла сағылдырыу. Поэтик әҫәрҙе тасуири уҡыу: ритмды, темпты, тауыш көсөн бирә белеү.

Ауыҙ-тел ижады – фольклорҙың сәсмә төрө (йомаҡ, мәҡәл, һамаҡлау-һанашмаҡ). Уларҙың ҡулланылышы – кескәй балаларҙың күңелен асыу, уйнатыу, өйрәтеү, зиһенде, хәтерҙе үҫтереүсе сара булып тора.

Әсәйҙәргә бағышланған әҫәрҙәр. Үҙ аллы уҡыу һәм әсәйгә булған яратыу, һөйөү хистәрен күрһәтергә, еткерергә тырышыу.

Библиографик мәҙәниәтте тәрбиәләү. Китап – белем сығанағы икәнлекте төшөндөрөү. Китап менән эшләй белеүҙе формалаштырыу: китаптың тышы, эстәлеге, һүрәттәре.

Уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр:

***1 бүлек.* Мине уратып алған донъя.**

Айһылыу Йәғәфәрова. Һанашмаҡ"Һыйырҙың быҙауы бар..."

Мәрйәм Бикбова. Әүрәткес "Аҡ ҡуян, йомшаҡ ҡуян"

Муса Ғәли. Йомаҡ "Тамсы тамды..."

Фәрзәнә Ғөбәйҙуллина. «Кем минең әсәйем?" (әкиәт)

***2 бүлек.* Мин һәм минең ғаиләм.**

Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр “8-се март”

Гүзәл Ситдиҡова. Һанашмаҡ “Түңәрәк”

Фәүзиә Рәхимғолова. Көлкөлө шиғыр “Бутҡа бешерҙек”

***3 бүлек.* Тыуған ерем – Башҡортостан**

Мәжит Ғафури. Шиғыр “Йәй”

Башҡорт халыҡ әкиәте “Төлкө менән бүре”

Башҡорт халыҡ ижады: һамаҡтар, йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар.

Ижади эшмәкәрлек

Бәләкәй күләмле сығыштар әҙерләү, текстың йөкмәткеһе буйынса һорауҙарға яуаптар биреү. Бирелгән һүҙҙәр менән һөйләмдәр төҙөү. Әҫәрҙең йөкмәткеһе буйынса һүрәттәр төшөрөү.

Әҫәрҙе сәхнәләштереү: ҡурсаҡ театры, бармаҡ уйындары, музыкалы сығыштар.

2. **Уҡытыуҙың икенсе йылы**

Телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге

Уҡыу күнекмәләрен камиллаштырыу: уҡығанда тейешле паузалар ҡуйып, терәк һүҙҙәрҙе айырып уҡыу.

Һүҙҙең тура һәм күсмә мәғәнәһе.

Шиғри һәм хикәйәләү телмәре, уларҙың айырмаһы. Шаян шиғырҙарҙа һүрәтләү саралары. Сағыштырыу – авторҙың образды һүрәтләү алымы.

Башҡорт халыҡ әкиәте һәм әҙәби әкиәт (автор әкиәте).

Әкиәттәрҙең тексын сағыштырыу: айырмаһы һәм оҡшашлығы. Әкиәт геройҙары. Әкиәттәрҙә халыҡтың әхлаҡи ҡиммәттәре, традициялары, тормошо, мәҙәниәте. Әкиәт геройҙарының тәбиғәткә, кешеләргә, уратып алған тирә-йүн предметтарына ҡарата мөнәсәбәте.

Балаларға бағышланған һәм балалар тураһындағы әҫәрҙәр.

Әҫәрҙең төп темаһы. Әҫәрҙең төп мәғәнәһе: нимәгә өйрәтә, ниндәй сифаттар тәрбиәләй?

Бер темаға бәйле әҫәр төрҙәре: хикәйә, шиғыр, әкиәт.

Әҫәр геройҙарын баһалау, уларға дөйөм һығымта биреү.

Әҫәрҙең исемен аңлау, уның йөкмәтке менән бәйле булыуына төшөнөү. Дуҫ, дуҫлыҡ, хеҙмәт, ярҙамлашыу, хәстәрләү тигән төшөнсәләрҙе өйрәнеү.

Тыуған яҡ тәбиғәте тураһындағы әҫәрҙәр.

Тәбиғәткә бағышланған әҫәрҙәрҙе үҙ аллы уҡыу һәм айышына төшөнөү, ҡабул итеү. Поэтик әҫәрҙәрҙең темаһы: тәбиғәт тауыштары, буяуҙары, йыл миҙгелдәре, кеше һәм тәбиғәт; тыуған ер, тыуған ил, уның тәбиғәте.

Шиғырҙы проза әҫәре менән сағыштырыу: рифма, ритм (практик яҡтан таныштырыу). Поэтик әҫәр тыуҙырған кәйеф торошо, уларҙа сағылған әхлаҡи идеялар.

Әҫәр йөкмәткеһен иллюстрацияла сағылдырыу.

Поэтик әҫәрҙе тасуири уҡыу. Уның тауыш аша бирелгән биҙәге.

Ауыҙ-тел ижады - фольклорҙың кескәй күләмле әҫәрҙәре. Уларҙың үҙенсәлектәре. Һамаҡ – көйләп әйтелгән шиғри һүҙ. Йомаҡ – төп мәғәнәһен уйлап табыу өсөн һүҙ уйнатып, һүрәтләп әйтелгән фраза (һөйләм). Аҡыл зирәклеген, отҡорлоғон үҫтереүсе сара.

Мәҡәл – тормош тәжрибәһенән сығып, ыҡсым ғына итеп әйтелгән тәрән мәғәнәле тапҡыр һүҙ. Йәшәйештә ихтибарлы булыу, һәр нәмәлә ниндәйҙер мөғжизәне күрә, таба белеү һәләтен тәрбиәләү.

Йәнлектәргә бағышланған әҫәрҙәр. Текст төрҙәре: әҙәби һәм фәнни-популяр. Уларҙы сағыштырыу. Геройға характеристика: тышҡы күренешен, ҡиәфәтен, холоҡ-фигелен һәм телмәрен, башҡа геройҙар менән ниндәй мөнәсәбәттә булыуын һүрәтләү. Геройға авторҙың мөнәсәбәте.

Дуҫ булыу, һөйөү, йәнлектәрҙе яратыу, уларҙы тәрбиәләү, ҡайғыртыу тигән төшөнсәләрҙе өйрәнеү.

Ата-әсәйҙәргә бағышланған әҫәрҙәр. Төрлө жанрҙағы әҫәрҙәрҙе үҙ аллы уҡыу һәм ата-әсәйгә булған яратыу, һөйөү хистәрен күрһәтергә, еткерергә тырышыу. Кешенең бер-береһенә ынтылыуы – яратыу тойғоһо икәнлекте төшөндөрөү (ата-әсәйҙең балаһына, балаларҙың яҡындарына, туғандарына), яҡын кешеләренә яратыу, хөрмәтләү тойғоларын еткереү, улар тураһында хәстәрлек күреү.

Библиографик мәҙәниәтте тәрбиәләү. Китап – белем сығанағы икәнлекте төшөндөрөү. Китап менән эшләй белеүҙе формалаштырыу: китаптың тышы, эстәлеге, һүрәттәре.

Китапханала китап һайлағанда тематик каталог ҡулланырға өйрәнеү.

Уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр:

***1 бүлек.* Мине уратып алған донъя.**

Фәүзиә Рәхимғолова. Һанашмаҡ. «Мин бер бөртөк малай».

Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр «Мин – уҡыусы».

Сафуан Әлибаев. Тиҙәйткес «Беҙҙең мәктәптә һәйбәт».

Ғариф Ғүмәр. Һанашмаҡ «Нисә алма?»

Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр «Аҙна көндәре».

Зөһрә Һаҙыева. Шиғыр «Һәр һөнәр ҙә яҡшы».

Салауат Рәхмәтуллин. Шиғыр «Ауырыным».

***2 бүлек.* Мин һәм минең ғаиләм.**

Миңлегөл Хисматуллина. Шиғыр «Минең ғаиләм».

Рәсимә Ураҡсина. Йыр «Был – мин».

Айһылыу Йәғәфәрова. Тиҙәйткес «Мин уяндым!».
Раүил Ниғмәтуллин. Һанашмаҡ «Әгәр тырышһаң».
Кәтибә Кинйәбулатова. Шиғыр «Бәлеш бешерҙем».
Гузәл Ситдыҡова. Йомаҡ «Өйҙә нисә әсәй?».

3 бүлек. **Тыуған ерем – Башҡортостан**

Хәсән Шабанов. Тиҙәйткес «Китап».
Фәүзиә Рәхимғолова. Шиғыр «Өфө буйлап экскурсия».
Абдулхаҡ Игебаев. Шиғыр «Аҡтүш».
Муса Ғәли. Шиғыр «Матур һүҙ».
Ҡадир Даян. Йыр «Шыршы матур».
Фаиҡ Мөхәмәтйәнов. Йомаҡ «Ҡышҡы һыуыҡ».
Тамара Искәндәрова. Йыр «Ҡар яуа».
Николай Сладков. Хикәйә «Тылсымлы кәштә».
Рәми Ғарипов. Шиғыр «Сыйырсыҡ».
Мостай Кәрим. Шиғыр «Осоп кил инде!».
Ноғоман Мусин. Хикәйә «Урманда» *(повестән өҙөк).*
Башҡорт халыҡ әкиәте «Эт үҙенә нисек хужа тапты?».

Башҡорт халыҡ ижады: тыуған ил, тәбиғәт, ғаилә, һөнәрҙәр тураһында һамаҡтар, йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар.

Ижади эшмәкәрлек

Уҡылған әҫәрҙәр йөкмәткеһе буйынса викториналар, кроссвордтар, башватҡыстар төҙөү. Уларҙы сисеү буйынса ярыштар ойоштороу.

Әҫәрҙе төрлө эш төрҙәре аша сәхнәләштереү: класта йәки сәхнәлә декорациялар әҙерләп, ролдәргә бүлеп уҡыу, күмәкләп яттан һөйләү, хәрәкәт һәм һүҙ ярҙамында (пантомима) сағылдырыу.

Актерҙар, режиссер, рәссам-декоратор ролдәрен билдәләү.

Уҡылған, йә тыңланған әҫәрҙе видеоролик ҡарап, сағыштырыу.

Әҫәрҙең йөкмәткеһен тасуири уҡып, хис-тойғоларҙы биреү. Тексың йөкмәткеһен тулыһынса һөйләп биреү. Уҡылған тексың аҙағын уйлап сығарып, һөйләп биреү.

Төҙөлөшөн һаҡлап, уйҙырма әкиәттәр уйлап сығарыу: әкиәттең башы, сюжеттың үҫеше һәм сиселеше, ваҡиға барған урынды, геройҙарҙы һүрәтләү, әкиәттең аҙағы. Әкиәтте китапсыҡ итеп йыйып ҡуйыу.

3. **Уҡытыуҙың өсөнсө йылы**

Телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге

Уҡыу күнекмәләрен нығытыу: прозаик тексы алдан әҙерлекһеҙ, поэтик әҫәрҙе тейешле әҙерлек эше атҡарып уҡыу (үҙ-аллы, йә күмәкләп).

Эстән уҡыу күнекмәләрен тексы анализлау барышында ҡат-ҡат уҡып нығытыу.

Тыуған ил тураһында. Уҡыуға тәҡдим ителгән әҫәрҙәр исемлеге: тыуған ил, тыуған ер һәм тәбиғәт. Әҫәрҙәрҙә рухи һәм әхлаҡи төшөнсәләрҙең сағылышы: тыуған илде, тыуған ерҙе һәм уның тәбиғәтен һөйөү.

Әҫәрҙең исеме уның төп идеяһын һәм йөкмәткеһен асып биреүенә төшөндөрөү. Әҫәр йөкмәткеһен иллюстрацияла сағылдырыу. Тыуған ил темаһын һынлы сәнғәттә сағылдырыу.

Фольклор (ауыҙ-тел ижады) - уның кескәй күләмле әҫәрҙәре (һамаҡтар, һанашмаҡтар, мәҡәлдәр, тиҙәйткестәр, уйҙырмалар, йомаҡтар).

Шаян фольклор әçәрҙәре - тиҙәйткестәр, уйҙырмалар. Уларҙың үҙенсәлектәре, телмәрҙәге роле. Һүҙ менән уйын, “ваҡиғаларҙың” киреһенсә теҙелеүе – уйҙырмаларҙың нигеҙе. Һанашмаҡтарҙа төп урын ритм һәм һанауға бирелә.

Халыҡ йырҙары, уларҙың үҙенсәлектәре. Йомаҡтарҙы темалары буйынса төркөмләү.

Әкиәт – халыҡ аҡылы, уның тәрбиәүи әһәмиәте. Әкиәт төрҙәре (хайуандар тураһында, көнкүреште һүрәтләгән әкиәттәр, тылсымлы әкиәттәр). Көнкүреште һүрәтләгән әкиәттәр: геройҙары, урыны, төҙөлөшө һәм телмәре. Әкиәттә диалог. Тылсымлы әкиәттәр тураһында төшөнсә.

Әкиәттә Рәсәйҙең һәм Башҡортостандың көнкүреше һәм мәҙәниәте сағылышы.

Тәбиғәттең йыл миҙгеләрендәге үҙгәрештәре. Әҙәби әçәрҙәрҙә тәбиәғәт көҙөн, ҡышын, йәйен, яҙын.

Тәбиғәт күренештәрен эстетик яҡтан ҡабул итеү. Тәбиғәтте һүрәтләүҙә сағыштырыу һәм эпитет алымдары ҡулланыу. Пейзаждың күңел торошона тәьçире.

Йыл миҙгелдәре рәссамдар ижадында.

Балаларга багышланган һәм балалар тураһындағы әçәрҙәр. Уҡыу өлкәһе: әҙәби әçәрҙә дуçлыҡ темаһы. ”Дуçлыҡ, хөрмәт, бер-береңә ярҙам итеү” төшөнсәләрен өйрәнеү.

Әçәрҙең “төп геройы” тигән термин индереү. Уға баһалама (портретын, холоҡ-фиғелен һүрәтләү).

Әкиәттәр донъяһы. Фольклор (халыҡ) әкиәте һәм автор әкиәте. Уларҙы сағыштырыу. Әçәрҙең планын төҙөү: текстың өлөштәре, уларҙың төп темаһы. Йөкмәткегә төшөнөүҙә иллюстрация роле.

Йәнлектәргә багышланган әçәрҙәр. Хайуандарға бағышланған әçәрҙәрҙең төрлөлөгө: йырҙар, йомаҡтар, әкиәттәр, хикәйәләр, шиғырҙар (әçәрҙе һайлап алырға мөмкин). Әҙәби һәм фәнни-популяр әçәрҙә йәнлектәрҙе һүрәтләү. Авторҙың мөнәсәбен белдереү алымдары. Йәнлектәрҙе һүрәтләгән рәссамдар менән танышыу.

Ғаилә һәм гаилә агзалары тураһындағы әçәрҙәр. Ғаилә, бала саҡ, ололар һәм балалар араһындағы мөнәсәбәттәр яҙыусылар ижадында һәм фольклор әçәрҙәрендә.

Әҙәби әҫәрҙең планын төҙөү: текст өлөштәре һәм уларҙың төп темаһы. Әҫәр йөкмәткеһен иллюстрацияла сағылдырыу.

Библиографик мәҙәниәтте тәрбиәләү. Китап – кәрәкле белем сығанағы икәнлекте төшөндөрөү. Китап элементтары: китаптың тышы, эстәлеге, һүрәттәре һәм уның аннотацияһы. Китап төрҙәре: уҡыу, әҙәби, белешмә.

Китапты тематик каталог йәки тәҡдим ителгән исемлек менән һайларға өйрәнеү.

Интернет селтәренән проект эштәрҙе башҡарыу өсөн тейешле мәғлүмәтте таба белеү.

Уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр:

***1 бүлек.* Мине уратып алған донъя.**

Кәтибә Кинйәбулатова. Һанашмаҡ «Һин ҡайҙан?».

Зөлфәр Хисматуллин. Хикәйә «Уҡыуҙа ярҙам».

Мостай Кәрим. Повесть «Мәктәп хәтирәләре» *(өҙөк)*.

Айһылыу Йәғәфәрова. Тиҙәйткес «Ҡайсылар уйнай».

Гөлфиә Юнысова. Хикәйә «Рәсем төшөрәбеҙ».

Вәзих Исхаҡов. Хикәйә «Минең хыялым».

Фәүзиә Рәхимғолова. Шиғыр «Йөҙ юл».

***2 бүлек.* Мин һәм минең ғаиләм.**

Рәис Низамов. Хикәйә «Йомшаҡ ҡулдар».

Ынйыҡай Исламғолова. Хикәйә «Әсәйемә ярҙам итәм».

Рәил Байбулатов. Хикәйә «Атайыма ярҙам итәм».

Фирҙәүес Хисамитдинова. Мәҡәлә «Нимә ул шәжәрә?» *(өҙөк)*.

Әлфинур Вәхитова. Шиғыр «Тыуған көн».

Мостай Кәрим. Повесть «Нимә ул тәбиғәт?» *(өҙөк)*.

***3 бүлек.* Тыуған ерем – Башҡортостан**

Тәнзилә Дәүләтбирҙина. Хикәйә «Мәктәп йылдары».

Башҡорт халыҡ әкиәте «Әминбәк» *(өҙөк)*.

Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр «Матур баш ҡалам».

Рауил Бикбаев. Хикәйә «Салауат Юлаев һәйкәле».

Фәрит Исәнғолов. Хикәйә «Өфө урамдары буйлап».

Ғилемдар Рамаҙанов. Шиғыр «Башҡортостан – бай ил».

Фәрзәнә Ғөбәйҙуллина. Хикәйә «Ҡурайсы Йомабай Исәнбаев».

Рус халыҡ әкиәте «Төлкө һәм торна».

Башҡорт халыҡ йыры «Түңәрәк күл».

Евгений Кучеров. Хикәйә «Ҡанатлы дуҫтар») (Ф. Ғөбәйҙуллина тәржемәһе).

Сөләймән Муллабаев. Шиғыр «Йомарт йәй».

Ҡобайыр «Минең Уралым» (өҙөк).

Рауил Бикбаев. Хикәйә «Бөйөк Еңеү».

Заһир Мәхмүтов. Әкиәт «Дүрт миҙгел».

Ижади эшмәкәрлек

Әкиәттәге кеүек тылсымлы белдереүҙәр, телеграммалар төҙөү.

Әҫәрҙең презентацияһын эшләү. Китапҡа презентация төҙөү.

Көлкөлө шиғырҙың йөкмәткеһе буйынса виртуаль әкиәт-мультфильм төҙөп башҡарыу (алдан үткәрелгән әҙерлек буйынса). Художник-анималист, режиссер, оператор һәм тексты һөйләүсе актерҙар ролдәрен билдәләү.

Бирелгән тема буйынса өйрәнелгән әҫәрҙәр нигеҙендә бәләкәй генә күләмле текстар төҙөү (текст-һүрәтләү, текст-хикәйәләү).

Уҡылған әҫәрҙәр тураһында яҙма мәғлүмәт туплау (дәфтәрҙә, йә көндәлектә). Унда төп геройҙарҙың исемен, башҡарған эш-хәрәкәттәрен яҙып барыу аҙаҡтан тексты һөйләгәндә ҙур ярҙам буласаҡ. Йөкмәткегә ҡағылышлы һүрәттәр төшөрөп, уларҙың аҫтына тейешле яҙыуҙар ҡалдырыу.

Ҡыҫҡа ваҡытта үтәлә торған проект эштәре башҡарыу: “Минең ҡалам/ Минең ауылым”, “Минең исемем нимә аңлата?” һ.б.

Йылға-тау, күлдәр һәм ҡалалар исеменә ребустар, кроссвордтар төҙөү.

4 класс

Телмәр һәм уҡыу эшмәкәрлеге

Прозаик һәм поэтик әҫәрҙе әҙерлекһеҙ ҡысҡырып уҡыу. Рәсми һәм уҡып, өйрәнеү өсөн бирелгән текстарҙы уҡыу.

Тыуған ил тураһында. Тыуған илде, тыуған ерҙе һәм уның тәбиғәтен һөйөү – әҙәбиәттә мөһим урын алған. Илдең, тыуған яҡтың үткәнен белеү, уның менән ғорурланыу, бөгөнгө йәшәйештә тағы ла яҡшыраҡ итеү - әҫәрҙәрҙең төп идеяһы булып тороуҙы төшөндөрөү.

Әҫәр исеменең төп идеяны һәм әҫәрҙең йөкмәткеһен асып биреүҙә тотҡан урынын төшөндөрөүҙе дауам итеү. Тыуған ил тураһындағы әҫәрҙәрҙә һүрәттәрҙең, репродукцияларҙың уйнаған роле.

Әҫәрҙе тасуири уҡыуҙа ҡулланылған саралар: интонация, темп, ритм, логик баҫым.

Төшөнсәләр: көләмәс, эпос, әҫәрҙең төҙөлөшө (башы, ваҡиғаларҙың бер-бер артлы теҙелеп үҫеше (завязка), иң төп нөктәгә етеү ваҡыты (кульминация), сиселеүе (развязка), эпизод, метафора.

Фольклор (*ауыҙ-тел ижады)* - уның кескәй күләмле әҫәрҙәре (һамаҡтар, һанашмаҡтар, мәҡәлдәр, тиҙәйткестәр, уйҙырмалар, йомаҡтар). Йомаҡ төрҙәре менән таныштырыу.

Әкиәт төрҙәре (хайуандар тураһында, көнкүреште һүрәтләүсе, тылсымлы әкиәттәр). Әкиәттәрҙең геройҙары, ваҡиға барған урыны, төҙөлөшө һәм телмәре. Әкиәттең планын төҙөү.

Әҙәби әкиәт. Башҡорт яҙыусыларының әкиәттәре. Автор әкиәттәренең үҙенсәлектәре: сюжет, герой, теле. Аннотация төҙөү.

Халыҡ йырҙары, уларҙың үҙенсәлектәре, темаһы. Йырҙар уятҡан хис-тойғолар. Ҡобаир – мөһим тарихи ваҡиғаға йәки батырҙарҙы данлауға бағышланған шиғри әҫәр, көйһөҙ йыр. Уларҙы халыҡ быуаттар аша һаҡлап ҡала алған. Эпос – батырлыҡты хикәйәләп яҙылған әҙәби әҫәр төрө. “Урал батыр” эпосы.

Ҡобаир һәм эпостың темаһы, теле.

Репродукция - фольклор әҫәрҙәрен һүрәтләү сараһы.

Лирик әҫәрҙәр – авторҙың хис-тойғоларын уҡыусыларға еткереү сараһы.

Тәбиғәт күренештәре поэттарҙың һәм яҙыусыларҙың әҫәрендә (Гөлфиә Юнысова, Рәшит Ниғмәти, Мәжит Ғафури, Фаиҡа Туғыҙбаева һ.б.). Рәссамдар ижадында пейзажда (Александр Бурзянцев, Әхмәт Лотфуллин һ.б.) әҙәби әҫәрҙәрҙең сағылышы. Һүрәтләү тексында (эпитет, сағыштырыу, йәнләндереү) һәм һынлы сәнғәттә, йәғни һүрәттә (төҫ, композиция) пейзаж нисек сағылдырыла, уларҙы бер-береһе менән сағыштырырға өйрәтеү.

Хикәйә – ысынбарлыҡты сағылдырыу, хәбәрләү, хикәйәләү төрө. Уның төҙөлөшө (башы, ваҡиғалар үҫеше, иң ҡыҙған мәле һәм сиселеше). Хикәйәнең сюжеты: төп ваҡиғалар, төп геройҙар, башҡа ҡатнашыусылар; әҫәрҙе һөйләүсене авторҙан айырыу.

Эпизод – хикәйәнең бер өлөшө.

Һүрәтләү һәм фекерләү текстарының айырмаһы.

Йәнлектәргә бағышланған әҫәрҙәр. Кешенең хайуандарға булған мөнәсәбәте: тоғролоҡ, ҡайғыртыу, хәстәрләү, яратыу. Хикәйәләүҙең үҙенсәлектәре: тема, геройҙар, ваҡиғаларҙың ысынбарлыҡҡа тап килеүе, композиция, ваҡиға барған урынды һүрәтләү .

Балаларға бағышланған һәм балалар тураһындағы әҫәрҙәр. Әҙәби әҫәрҙең төп геройы: йәшәгән осоро һәм урыны, тышҡы торошо, ҡиәфәте һәм холоҡ-фиғел сифаттары. Әҫәрҙең тарихи ваҡиғаларға нигеҙләнеп, шул дәүерҙе сағылдырып яҙылыуы: ауыл балалары яҙмышы, һуғыш балалары. Сюжеттың төп ваҡиғалары, геройҙарҙың уларға ҡарата мөнәсәбәте. Һуғыш ваҡытында әхлаҡи сифаттар сағылышы.

Көлкөлө әҫәрҙәр (көләмәс). Сюжеттың көлкөлө, мәрәкәле, мәҙәкле булыуы. Тексттың үҙенсәләге булып арттырыу, шаяртыу тора.

Библиографик мәҙәниәтте тәрбиәләү. Уҡыу эшмәкәрлегендә төп ҡиммәт булып әҫәрҙе аңлап, унын йөкмәткеһенә төшөнөп уҡыу тора. Китап – мәҙәниәттең айырым бер төрө икәнлекте аңлатыу. Уҡыуға тиклем китап тураһында алдан мәғлүмәт ала белергә өйрәтеү: тышы, йөкмәткеһе, аннотацияһы, баш һүҙе, һүрәттәре. Китап уҡыусы үтәй торған талаптар. Йәш кимәленә тап килгән һүҙлектәр, энциклопедиялар ҡулланыу.

Рәсәйҙәге тәүге китаптар тураһында дөйөм төшөнсә: Кирилл һәм Мефодийҙың беренсе славян әлифбаһы. Ҡол Ғәлинең “Ҡисса һәм Йосоп” – башҡорт һәм татар халыҡтарының тәүге яҙма китаптары. В. В. Катаринскийҙың (1892 г.) тәүге “Башҡорт әлифбаһы”.

Әҙәбиәт ғилеме тураһында ябай ғына төшөнсәләр биреүҙе дауам итеү һәм уҡыу барышында әҫәрҙәрҙе тикшергәндә ҡулланыу: жанрҙар төрләлөгө, сәсмә фольклор, әкиәт, хикәйә, ҡобайыр, шиғыр, төп герой, төп идея, портрет, пейзаж, ритм, рифма.

Сағыштырыу, йәнләндереү, метафораның башҡорт әҙәбиәтендә милли үҙенсәлеге.

Уҡыу өсөн тәҡдим ителгән әҫәрҙәр:

***1 бүлек.* Мине уратып алған донъя.**

Зәйнәп Бейешева. Шиғыр «Хәйерле көн!».

Факиһа Туғыҙбаева. Хикәйә «Тәмле һүҙҙәр».

Валентина Осеева. Хикәйә «Тылсымлы һүҙҙәр» (А. Йәғәфәрова тәржемәһе).

Нажия Игеҙйәнова. Хикәйә «Уҡыу – ул хеҙмәт!».

Муса Ғәли. Һанашмаҡ «Сәғәт нимә ти?».

Рәми Ғарипов. Шиғыр «Тыуған тел – һинең донъяң».

Зәйнәп Бейешева. Хикәйә «Талҡаҫ күле» (повестан өҙөк).

Мәжит Ғафури. Хикәйә «Аҡ күл».

«Шихандар – тәбиғәт ҡомартҡылары» (“Башҡорт энциклопедияһы”нан фәнни- популяр текст).

***2 бүлек.* Мин һәм минең ғаиләм.**

Рәшит Ниғмәти. Поэма «Нимә ул Ватан?» *(өҙөк).*

Ризаитдин Фахретдин. Хикәйә «Тәрбиәле бала».

Башҡортостан Республикаһының халыҡ рәссамы Әхмәт Лотфуллиндың «Өс ҡатын», «Әсәйем портреты» һүрәттәре *(таныштырыу һәм һүрәтләү).*

Альбина Рамаҙанова. Хикәйә «Ялҡаулыҡ кешене боҙа».

Башҡорт халыҡ әкиәте «Олатайым васыяттары».

Марсель Сәлимов. Көлкөлө хикәйә «Алдашыу – насар ғәҙәт».

***3 бүлек.* Тыуған ерем – Башҡортостан**

Луиза Ихсанова. «Башҡортостан – йырҙар иле» *(фәнни-популяр текст).*

Йыр «Шаймуратов генерал» (Ҡадир Даян һүҙҙәре, Заһир Исмәғилев музыкаһы).

Рәис Әфләтунов. Хикәйә «Башҡорт бейеүе».

Василий Власов. «Башҡорт балы» *(фәнни-популяр текст).*

«Ҡымыҙ» *(фәнни-популяр текст).*

Башҡорт халыҡ әкиәте «Ҡурай».

«Асылыкүл – Башҡортостан ынйыһы *(фәнни-популяр текст)*.

Башҡорт халыҡ әкиәте «Ирәндек».

«Урал батыр» эпосы *(өҙөк)*.

Ҡобайыр «Уралда» *(өҙөк)*.

Көләмәс – башҡорт фольклорының жанры.

Башҡортостан Республикаһының халыҡ рәссамы Александр Бурзянцевтың ижады. Пейзаждар: «Ҡариҙел», «Ҡыш, һау бул!» *(танышыу һәм һүрәтләү)*.

«Башҡорт ҡалалары» *(фәнни-популяр текст)*.

Мостай Кәрим. «Ҡайын япрағы тураһында»*(өҙөк, 1 өлөшө)*.

Йомаҡтар, мәҡәлдәр, һанашмаҡтар, телтөҙәткестәр, тиҙәйткестәр.

Ижади эшмәкәрлек

Һүрәтләү сараларын билдәләй белеү. Тикшерелгән әҫәрҙәр нигеҙендә текстарҙы төҙәтеү, йә уларҙы уйлау (һүрәтләү тексы, хикәйәләү тексы, фекерләү тексы).

Сюжеттың үҫешен алдан күҙаллау. Персонаждың эш-ҡылығына ҡарата һорауҙарға яуап биреү, баһалама төҙөү. Әҫәрҙе тасуири уҡыу саралары аша асыҡлау, асыҡлау. Уҡылған әҫәрҙең аҙағын уйлап сығарып, тамамлап ҡуйыу.

Бирелгән план буйынса текст төҙөү; төп геройҙың портретын һүрәтләү моделен төҙөү, йә бирелгән модель буйынса уның портретын уйлап сығарыу.

Ижади эштәр портфолияһын төҙөү. Шәхси йәки бергәләп башҡарған проект эштәренең презентацияһын эшләү.

Уҡылған әҫәр буйынса текст төҙөү.

Әҙәби әҫәргә, ул һүрәтләнгән иллюстрацияларға таянып, төрлө йәштәге уҡыусыларға уның йөкмәткеһен еткереү маҡсатында үҙ-аллы телдән, йәки яҙма хәбәрләмә (текст) төҙөү.

Кроссвордтар, ребустар, башватҡыстар төҙөү.

“Минең ятаҡан геройым”, “Башҡорттарҙың милли кейеме”, “Өләсәйем рецептары”, “Башҡортостандың тәбиғи ҡомартҡылары” һ.б. темаларына проект эштәр башҡарыу.

Башланғыс дөйөм белем биреү кимәлендә “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметы программаһын үҙләштереү буйынса билдәләнгән һөҙөмтәләр:

“Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында”ғы законда һәм Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартында ҡуйылған талаптар буйынса “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын өйрәнеп, дүртенсе класты тамамлаған уҡыусылар түбәндәге һөҙөмтәләргә эйә булырға тейештәр:

Шәхси һөҙөмтәләр:

Шәхси һөҙөмтәләр мәктәптә ойошторолған уҡыу һәм тәрбиә процесына бәйле һәм уның сағылышы булып тора. Уҡытыу һәм тәрбиә эше тыуған ерҙең тарихына, мәҙәниәтенә, халыҡ йолаларына, традицияларына таянып үткәрелә һәм был эштә “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының әһәмиәте үтә лә ҙур.

Башҡорт теле дәресендә алынған аң-белем балаларға рухи аҙыҡ булып, уларға илен, халҡын, телен яратҡан шәхес булып үҫергә ярҙам итә. Уларҙа түбәндәге кешелек сифаттары тәрбиәләнә:

Гражданлыҡ һәм илһөйәрлек сифаттарын тәрбиәләү:

- бала үҙен Башҡортостандың һәм Рәсәйҙең бер вәкиле итеп күҙаллай, уларҙың тарихына, мәҙәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үҫергә тырыша;
- башҡорт телен әҙәби әҫәрҙәр аша халыҡтың милли ҡомартҡыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә;

- башҡорт теленең рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә;
- тыуған яҡтың һәм илдең үткәненә, бөгөнгөһөнә, киләсәгенә битараф түгел, әҙәби әҫәрҙәр аша уларҙы өйрәнә, практик яҡтан традицияларҙы, йолаларҙы, ғөрөф-ғәҙәттәрҙе тергеҙергә һәм үҙләшерергә тырыша;
- башҡорт халҡына, шулай уҡ бергә аралашып йәшәгән башҡа милләт халыҡтарына хөрмәт менән ҡарай, телде, мәҙәниәтте шәхес булараҡ үҫештә этәргес көс итеп ҡабул итә;
- кешенең йәмғиәттәге яуаплылығын, хоҡуҡтарын аңлай, һәр бер кешегә хөрмәтле булыу, дөрөҫ йәшәү ҡанундарын белергә һәм һаҡларға кәрәклекте әҙәби әҫәрҙәр аша ҡабул итеү.

Рухи һәм әхлаҡи тәрбиә:

- һәр бер кешенең үҙенә генә хас булған сифаттары булыуын таный һәм әҙәби әҫәр геройҙары аша уларҙы сағыштырырға һәм баһа бирергә өйрәнә;
- башҡаларҙы хөрмәтләү, улар менән ыңғай мөнәсәбәттә булыу, ауыр ваҡыттарҙа ярҙам ҡулы һуҙыу һыҙаттары формалаша;
- кешеләрҙе физик һәм мораль яҡтан насарлыҡҡа этәргән холоҡ-фигел торошон ҡабул итмәй, шулай уҡ тыйылған телмәр сараларын ҡулланыуҙы хупламай;
- тиҫтерҙәре менән төрлө эшмәкәрлектә ҡатнаша, конфликт осраҡтары тыуҙырмай, бәхәс тыуғанда уны тауышһыҙ, ҡысҡырышһыҙ сисә белеү һәләтенә эйә була башлай, шулай уҡ әҙәби әҫәрҙәрҙә һүрәтләнгән бындай насар күренеште хәл итеү сараларын ҡулланырға тырыша.

Эстетик тәрбиә:

- мәҙәниәткә ҡарата хөрмәтле, халыҡ йолаларына, ижадына һәм сәнғәт төрҙәренә ыңғай ҡарашлы;
- үҙен күңеле яткан ижади эшмәкәрлектә һынап ҡарау теләге бар.

Физик тәрбиә, һау булып үҫеү мәҙәниәтен формалаштырыу:

- йәшәйештә hау hәм хәүефhеҙ йәшәү ҡағиҙәләрен үтәргә тырышыу (үҙе hәм башҡалар өсөн), шулай уҡ интернет селтәрендә өҫтәлмә мәғлүмәт эҙләү барышында;

- физик hәм психик hаулыҡҡа hаҡсыл ҡараш тәрбиәләү, аралашыу ҡағиҙәләрен үтәү hәм үҙ дәрәжәhен, уй-фекерен яҡлауҙа тейешле телмәр сараларын ҡуллана белеү.

Хеҙмәт тәрбиәhе:

- кеше тормошонда hәм йәмғиәттә хеҙмәттең ҡиммәтен аңлау, шулай уҡ әҙәби әҫәрҙә hүрәтләнгән осраҡтар аша ҡабул итеү. Хеҙмәт hөҙөмтәләренә hаҡсыл hәм яуаплы булыу. Төрлө хеҙмәт эшмәкәрлегендә ҡатнашып, практик күнекмәләргә эйә булырға ынтылыу. Төрлө hөнәрҙәргә ҡыҙыҡhыныу күрhәтеү, шулай уҡ улар тураhында әҙәби әҫәрҙәр аша танышыу.

Экологик яҡтан тәрбиә:

- тәбиғәткә ҡарата hаҡсыл булыу, әҙәби әҫәрҙәр аша уны ҡурсылау, hаҡлау сифаттарын тәрбиәләү;

- тәбиғәткә зыян килтереүҙе ҡабул итмәү.

Фәнни яҡтан донъяны танып-белеү ҡиммәттәре:

- уратып алған донъя тураhында фәнни төшөнсәләрҙең формалашыуы, шулай уҡ әҙәбиәткә ҡағылышлы булған төшөнсәләрҙе үҙләштереү процесы аша ҡабул итә;

- әҙәби уҡыу аша аң-белемгә ҡарата ҡыҙыҡhыныу, әүҙемлек, үҙ аллылыҡ, отҡорлоҡ, яңылыҡҡа ынтылыш тәрбиәләү.

Метапредмет hөҙөмтәләр:

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметының йөкмәткеhен үҙләштереү hөҙөмтәhендә уҡыусыларҙа түбәндәге **танып-белеү универсаль уҡыу күнекмәләре** формалашасаҡ:

Төп логик күнекмәләр:

- төрлө типтағы тексттарҙы сағыштырыу, оҡшашлыҡтарын табыу;

- тексттарҙы билдәле бер үҙенсәлеге буйынса төркөмләү;

- мәҡәлдәрҙе, әйтемдәрҙе, тотороҡло һүҙбәйләнештәрҙе (фразеологизмдарҙы) төркөмләүгә уларҙың төп билдәһен асыҡлау;

- рус телендә алған белемдәрен башҡорт телен өйрәнгәндә ике телде сағыштырыу нигеҙендә ҡуллана белеү;

- уҡытыусы тәҡдим иткән алгоритмға таянып, тексттарҙы төркөмләү өсөн улар араһындағы оҡшашлыҡты һәм айырманы билдәләү;

- уҡыу һәм практик күнегеүҙе башҡарыу өсөн етешмәгән мәғлүмәтте бирелгән алгоритм буйынса билдәләп, эҙләй белеү;

- текстка анализ яһағанда сәбәп-һығымта бәйләнештәрен билдәләй белеү.

Төп эҙләнеү-тикшереү күнекмәләре:

- уҡытыусы ярҙамында маҡсатты билдәләп, телмәр осрағына ярашлы үҙенең уй-фекерен үҙгәртеүҙе планлаштыра белеү;

- күнекмәне үтәү буйынса бирелгән бер нисә варианттан иң отошлоһон һайлай белергә өйрәтеү (бирелгән күрһәткестәр буйынса);

- бирелгән план буйынса мини- тикшереү, шулай уҡ проект эше башҡара алыу,

- төрлө аралашыу осраҡтарында ололар һәм тиҫтерҙәре менән тейешле этикет ҡағиҙәләрен һаҡлап, ыңғай мөнәсәбәттә эш итә белеү;

- тексты мәғәнә яғынан анализлағанда, уҡытыусы ярҙамында уның барышында һорауҙар бирергә, һығымта яһарға өйрәнә. Һығымталарҙы дәлилдәр менән нығыта белеү.

- күнегеүҙе үтәү өсөн етешмәгән мәғлүмәтте таба белеү.

Мәғлүмәт менән эшләү:

- практик күнекмәләрҙе үтәү маҡсатында мәғлүмәт табыуҙа һүҙлектәр, белешмә ҡулланмалар ҡулланыу; алгоритм буйынса тейешле мәғлүмәтте табып ҡуллана, уның дөрөҫлөгөн уҡытыусы өйрәтеүенсә тикшерә белеү;

-бирелгән алгоритм буйынса кәрәкле мәғлүмәтте тейешле сығанаҡтан таба белеү;

- интернеттан мәғлүмәт эҙләгәндә информация хәүефһеҙлеге ҡағиҙәләрен ололар ярҙамында һаҡлап, улар менән кәңәшләшеп эш итергә күнегеү;

- телмәр берәмектәрен тикшереү йәки күҙәтеү һөҙөмтәләре буйынса лингвистик мәғлүмәтте үҙ-аллы схемалар, таблицалар аша еткерә белеү.

Башланғыс мәктәп аҙағында уҡыусыларҙа **коммуникатив универсаль уҡыу күнекмәләре** формалаша:

Аралашыу:

- таныш мөхиттә аралашыуҙың маҡсаты һәм шарттарына ярашлы әйтелгән уй-фекерҙе ҡабул итеү һәм уға ҡаршы яуап биреү, үҙ хис-тойғоһон белдерә алыу;

- әңгәмәсегә хөрмәтле ҡарашта булып, диалог ҡороу һәм бәхәсләшеү ҡағиҙәләрен үтәү;

- һәр кемдең төрлө яҡлы ҡарашта фекерләү мөмкинлеген аңлау;

- үҙ уй-фекерен уйлап, дәлилдәр менән нығытып, әйтә белеү;

- бирелгән темаға диалог ҡора алыу, һорауҙарға ҡыҫҡа йәки тулыһынса асыҡлап яуап ҡайтара белеү. Диалогты башлап йәки дауам итеп алып китә алыу;

- һөйләшеү шарттарынан сығып, телдән һәм яҙма текстар (һүрәтләү, фекерләү, хикәйәләү) төҙөй алыу;

- парлашып һәм төркөмдә эшләнгән эш һөҙөмтәһе буйынса (күҙәтеүҙәргә һығымта, мини-тикшереү, проект эш башҡарыу) башҡалар алдында бәләкәй күләмле сығыш яһай алыу;

- сығыштың тексына күрһәтмә материал (һүрәт, фото, плакат, таблица) һайлап өҫтәй белеү.

Предмет һөҙөмтәләре

“Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын дүрт йыл буйынса уҡытыу балала туған телгә ҡарата һөйөү, уны өйрәнеүгә теләк һәм ынтылыш тәрбиәләй. Бала үҙен Башҡортостандың һәм Рәсәйҙең бер вәкиле итеп күҙаллай башлай, уларҙың тарихына, мәҙәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үçергә тырыша, башҡорт телен халыҡтың милли ҡомартҡыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә.

Башҡорт теленең рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә. Бала башҡорт телендә уҡып, һөйләшеп, тирә-йүндә кешеләр менән аралашырға өйрәнеп, үҙендә оло ғорурлыҡ тойғолары һиҙә башлай.

Бала башҡорт телендә яҙылған әçәрҙәрҙе уҡып:

- башҡорт телендә ижад ителгән әçәрҙәрҙе һәм ауыҙ-тел ижадын өйрәнеп, телдең милли-мәҙәни ҡиммәт, тормошто танып-белеүҙең айырым бер төрө икәнлеген аңлай. Башҡорт әҙәбиәте донъя мәҙәниәтенең бер күренеше булараҡ әхлаҡи ҡиммәттәрҙе һәм традицияларҙы һаҡлаусы һәм уларҙы быуындан-быуынға еткереүсе сара булып торғанына төшөнә;
- әҙәби әçәрҙәрҙе өйрәнеү нигеҙендә башҡорт теленең үҙ ара аралашыуҙа уйнаған роле үтә лә ҙур икәнлекте аңлай;
- башҡорт телендә әҙәби әçәрҙәр уҡыу баланы шәхси яҡтан үçтерә; тирә-йүнде, милли мәҙәниәтте һәм тарихты тәрәнерәк өйрәнергә, үҙен башҡорт халҡының бер өлөшө итеп тойорға мөмкинлек бирә;
- уҡылған әçәрҙәр аша әхлаҡи ҡағиҙәләрҙе дөрөç ҡабул итергә, әçәр геройҙары аша был нормаларҙың ысынбарлыҡтағы үтәлеше менән сағыштырыу мөмкинлеген бирә;
- башҡорт теленә генә хас булған һүрәтләү саралары (метафора, сағыштырыу, эпитет) менән таныша;
- уҡыу күнекмәләрен (ҡысҡырып уҡыу, эстән уҡыу), нәфис әҙәбиәт, фәнни- популяр, уҡыу-өйрәнеү тексттарын үҙгәртеүҙе, тикшереүҙе нығыта, үçтерә;

- әҫәрҙәрҙе уҡыу тәжрибәһен телмәр үҫтереүҙә әүҙем ҡулланыу (уҡылған һәм тыңланған тексты тикшереүҙә ҡатнашыу; текстҡа таянып, үҙ фекерен дәлилләй белеү; текст йөкмәткеһен тулыһынса, йәки ҡыҫҡаса һөйләп биреү; уҡылған текст буйынса телдән хикәйә төҙөү, шиғырҙы яттан һөйләү);

- үҙ аллы кәрәкле әҫәрҙе һайлай белеү, үҙен ҡыҙыҡһындырған әҫәрҙәр менән уҡыу өлкәһен байытыу;

- өҫтәлмә мәғлүмәт йыйыу өсөн белешмә сығанаҡтар ҡулланыу.

Һәр класс буйынса предмет һөҙөмтәләре

Беренсе класс аҙағында:

- уҡыу күнегеүҙәрен башҡарыу һәм көнкүрештә ҡулланыу өсөн уҡыуҙың кәрәклеген аңлау: һорауҙарға яуап биреү, әҙәби әҫәрҙәрҙә көнкүрештә йәмғиәт ҡағиҙәләрен һаҡлап йәшәй белеүҙе, башҡорт халҡының традицияларын сағылдырған күренештәрҙе табыу;

- ижекләп уҡыуҙан талғын рәүештә бөтөн һүҙҙәрҙе дөрөҫ итеп уҡыу техникаһына күсеүҙе үҙләштереү; ҡысҡырып, уҡығанды аңлап, һүҙҙәрҙә тулыһынса хәрефтәрен төшөрөп ҡалдырмай, йә урындарын алыштырмай бәләкәй күләмле әҫәрҙе уҡыу. Уҡыу темпы – минутына 30 һүҙ (оценка – баһа ҡуйылмай).

- орфоэпия ҡағиҙәләрен һәм тыныш билдәләрҙе һаҡлап, Тыуған ил, ғаилә, балалар, тәбиғәт тураһында 2- нән дә кәм булмаған шиғырҙы яттан һөйләү;

- тексты һөйләмдәр йыйылмаһынан айыра белеү;

- шиғри һәм проза телмәрҙе айырыу;

- фольклорҙың һәм әҙәби әҫәрҙең жанрҙарын айырыу (йомаҡ, мәҡәл, һамаҡ, әкиәт, хикәйә, шиғыр);

- уҡылған һәм тыңланған әҫәрҙең йөкмәткеһен аңлау һәм уның йөкмәткеһе буйынса бирелгән һорауҙарға яуап биреү;

- уҡылған һәм тыңланған әҫәргә ябай ғына анализ бирә белеү: әҫәрҙә ваҡиғаларҙың теҙелеп китеү тәртибен асыҡлау, геройҙарҙың эшенә, ҡыланышына (ыңғай һәм насар) характеристика биреү, таныш булмаған һүҙҙең мәғәнәһен һүҙлек аша билдәләү;

- уҡылған һәм тыңланған әҫәрҙе тикшереүҙә ҡатнашыу: әҫәрҙән алған хис-тойғолар тураһындағы һорауҙарға яуап биреү; әңгәмә барышында өйрәнелгән әҙәби төшөнсәләрҙе ҡуллана белеү (автор, герой, тема, идея, тестың исеме, әҫәрҙең йөкмәткеһе), яуаптарҙы текстан өҙөктәр табып иҫбатлау;

- терәк һүҙҙәргә, һорауҙарға, һүрәттәргә, бирелгән план ярҙамында әҫәрҙең йөкмәткеһен ваҡиғалар килеү барышын һаҡлап телдән һөйләп биреү;

- дөрөҫ әйтелеште, баҫымды һаҡлап, текстыролдәргә бүлеп уҡыу;

- бирелгән алгоритм буйынса әҫәрҙең йөкмәткеһенә кәм тигәндә 3 һөйләмдән торған үҙ уй-фекерен әйтә белеү;

- әҫәрҙең исемен уның йөкмәткеһе менән сағыштырып, һығымта биреү;

- тауыш интонацияһы тураһында төшөнсәләре бар (пауза, ритм, терәк һүҙҙе айырыу һ.б.);

- шиғыр уҡығанда ритмды, темпты, тауыш көсөн дөрөҫ ҡулланыу;

- әҫәрҙә тауыш аша хис-тойғоларҙы билдәләй белә (шатланыу, ҡыуаныу, күңелһеҙләнеү, ҡайғырыу, битарафлыҡ һ.б.);

- әкиәтте, көлкөлө шиғырҙы, хикәйәне бер-береһенән айыра белеү;

- таныш булмаған һүҙҙе дәреслектәге һүҙлек ярҙамында аңлата белеү;

- уҡылған, йәки тыңланған әҫәр буйынса әңгәмәлә ҡатнашҡанда өйрәнелгән әҙәби төшөнсәләрҙе ҡуллана белеү (тема, әҫәрҙең төп идеяһы, әҫәрҙең исеме, йөкмәткеһе, халыҡ әкиәте, автор әкиәте);

- башы бирелгән тексты дауам итеп телдән һәм яҙма рәүештә уйлап сығарыу (кәм тигәндә 3 һөйләмдән торған);

- китаптың йәки дәреслектең тышы, йөкмәткеһе, һүрәттәре буйынса уның эстәлеген билдәләй белеү;

- тәҡдим ителгән исемлек, йәки ололар кәңәше буйынса китап һайлай белеү, бирелгән алгоритм буйынса уҡылған китап тураһында һөйләү;

- өҫтәлмә мәғлүмәт алыу маҡсатында белешмә сығанаҡтарға мөрәжәғәт итә белеү.

Икенсе класс аҙағында:

- тирә-йүнде танып-белеү, үҙ-үҙеңде һәм милли мәҙәниәтте, тарихты яҡшыраҡ өйрәнеүҙә башҡортса әҫәрҙәрҙе уҡыу мөһимлеген аңлау;

- телмәр үҫешен үҙ аллы үҫтереүҙә китап уҡыуҙың мөһимлеген аңлау; уҡылған һәм тыңланған әҫәрҙәрҙе тикшереүҙә әүҙем ҡатнашыу;

- халыҡ һәм автор әкиәттәренең айырмаһын һәм оҡшашлығын билдәләү;

- дәреслектә бирелгән һүҙлекте һүҙҙең мәғәнәһе буйынса өҫтәлмә мәғлүмәт алыу өсөн ҡуллана белеү;

- әҫәр геройҙарын тышҡы ҡиәфәте, хәл-ҡылығы, телмәре, башҡаларға булған мөнәсәбәте буйынса баһалай белеү;

- йәнлектәргә мәрхәмәтле булыу, кешеләргә ҡарата ихтирамлы, хөрмәтле, ярҙамсыл була белеү кеүек хис-тойғоларҙы аңлай, ҡабул итә һәм үҙендә тәрбиәләргә тырыша;

- авторҙың геройға булған мөнәсәбәтен аңлай;

- шиғри әҫәрҙәрҙең үҙенсәлеген тойомлай, прозаик әҫәр менән сағыштырып, айырмаһын билдәләй;

- әҫәрҙә ысынбарлыҡты тылсымлы һүрәтләүҙән айыра белә;

- әкиәттең төҙөлөшөн билдәләй, иллюстрацияла әкиәттең ниндәй сюжеты һүрәтләнгән, таба, һөйләй белә;

- әкиәттә образдар һүрәтләү өсөн ҡулланылған алымдарҙы (ҡабатланыу, арттырыу, сағыштырыу) билдәләй ала;

- халыҡ әкиәттәренең төрөн (тылсымлы әкиәт, көнкүреш, йә хайуандар тураһында) билдәләй белә;

- шиғырҙа рифманы, ритмды күҙәтеп, билдәләй белә;

- дәреслектә бирелгән мәҡәлдәрҙең мәғәнәһен аңлай, уларҙы уҡылған әҫәрҙең йөкмәткеһе менән сағыштырып, һығымта яһай;

- үҙе һайлап алып шиғырҙы яттан һөйләү;

- уҡылғандың йөкмәткеһендә тәрбиәүи осраҡтарға иғтибар итеп, уларға баһа бирә белеү (тәбиғәткә, кешеләргә, предметтарға ҡарата үҙ мөнәсәбәтен белдереп);

- текста осраған метафораларҙа, эпитеттарҙа һәм сағыштырыуҙарҙа милли үҙенсәлектәрҙе тойомлай, улар тураһында ябай ғына төшөнсәләрҙе үҙләштереү;

- башҡорт телендәге әҫәрҙәрҙе уҡыу барышында үҙенең уҡыу күнекмәләрен камиллаштыра: ҡысҡырып уҡыу, эстән уҡыу, әҙәби һәм өйрәтеүсе текстарҙы төрлөсә үҙгәртә белеп, эш төрҙәрен үҙләштерә белеү;

Өсөнсө класс аҙағында:

- башҡорт телендә әҫәрҙәрҙе өйрәнеү - башҡортса аралашырға, һөйләшергә, тирә яҡтың матурлығын асырға, күрергә, уның менән һоҡланырға өйрәнә башлай;

- тыуған әҙәбиәтте халыҡтың милли-мәҙәни ҡиммәте, тәрбиәүи ҡалыптарҙы һаҡлаусы һәм уны яңы быуынға тапшырыусы сара итеп ҡабул итә башлай;

- геройҙарҙың эш-хәрәкәтенә әхлаҡи яҡтан баһа бирергә һәм уны иҫбатларға өйрәнә;

- башҡорт әҙәбиәтен уҡыу аша уҡыу күнекмәләре камиллаша: ҡысҡырып һәм эстән уҡыу, әҫәрҙе тикшереү, уны ябай ғына алымдар менән үҙгәртә белеү;

- башҡортса әҫәрҙәр уҡыу баланың телмәрен үҫтерә, һөйләшеү тәжрибәһен арттыра. Бала шуға таянып, уҡылған, тыңланған тексты тикшереүҙә ҡатнаша ала; тексҡа таянып, үҙ фекерен әйтә һәм уны иҫбатлай белә; текстың йөкмәткеһен тулыһынса, йәки ҡыҫҡаса һөйләп бирә ала; тексты герой исеменән тулыһынса һөйләп бирә;

- телдән терәк һүҙҙәргә, һүрәттәргә, һорауҙарға, план буйынса ваҡиғалар теҙмәһен һаҡлап, әҫәрҙең йөкмәткеһен һөйләп биреү;

- дөрөҫ әйтелеште, интонацияны һаҡлап, тексты ролдәргә бүлеп уҡыу;

- лирик һәм көлкөлө поэтик әҫәрҙәрҙе бер-береһенән айырыу;

- үҙенсәлектәре буйынса төрлө жанрҙағы әҫәрҙәрҙе айыра белеү (әкиәт, тиҙәйткес, һанашмаҡ, йыр, йомаҡ, хикәйә, шиғыр);

- әҫәрҙең төҙөлөшөн билдәләү: башы, аҙағы, ваҡиғалар барышы. Уны абзацтарға бүлеү, планын төҙөү;

- аңлы рәүештә әҫәрҙең төп мәғәнәһен, геройҙың портретын, эш-хәрәкәттәрен, ҡылығын билдәләп, уларға баһа биреү;

- төп геройҙың эш-хәрәкәттәренә, ҡылығына үҙ мөнәсәбен белдереү;

- бирелгән план буйынса әҫәрҙә ваҡиғалар барышын тергеҙеү;

- әҙәби әҫәрҙе фәнни-популяр текстан үҙенсәлектәре буйынса айыра белеү;

- бирелгән темаға кескәй генә күләмле текст төҙөү, уны дөрөҫләп, төҙәтә белеү;

- уҡыусы көндәлегендә үҙ-аллы уҡылған әҫәрҙең авторын, исемен, темаһын, персонаждар тураһында мәғлүмәттәр яҙып, яҙма алып барыу;

- шәжәрә, ҡобайыр, эпитет, аннотация, төп геройҙың портреты тигән төшөнсәләрҙе үҙләштереү;

- уҡылған, йә тыңланған әҫәр буйынса әңгәмәлә ҡатнашып, текстҡа таянып, үҙ фекерен әйтә белеү;

- исеменә, һүрәттәренә, йәки өҙөгө буйынса әҫәрҙең йөкмәткеһен билдәләргә тырышыу;

- текст буйынса үҙ-аллы һорауҙар төҙөү;

-

- тексты аңлар һәм өҫтәлмә мәғлүмәт табыр өсөн белешмә сығанаҡтар менән ҡуллана белеү;

- “Минең ҡалам/Минең ауылым”, “Минең исемем нимә аңлата?” темалары буйынса ҡыҫҡа ваҡытлы проект эштәре башҡарыу;

- Башҡортостандың тау-йылғалары, күлдәре, ҡалалары атамалары буйынса ребустар, кроссвордтар, башватҡыстар төҙөү;

- китапханала тематик картотеканы ҡуллана белеү;

- тылсымлы йөкмәткеле белдереүҙәр, телеграммалар төҙөү;

- көлкөлө шиғырҙар буйынса виртуаль видеояҙмалар эшләү (алдан үткәрелгән әҙерлек эш ярҙамында);

Дүртенсе класс аҙағында:

- башҡорт әҙәбиәтен уҡыуҙың үҙ аллы үҫеш өсөн мөһим булыуын аңлау;

- әҙәби әҫәр геройҙарының, авторҙың һүрәтләнгән ваҡиғаларға ҡарата булған уй-фекерен билдәләй алыу;

- башҡортса әҫәрҙәрҙе уҡыу аша баланың уҡыу күнекмәләре камиллаша: ҡысҡырып һәм эстән уҡыу, әҫәрҙе тикшереү, уны ябай ғына алымдар менән үҙгәртә белеү;

- баланың һөйләшеү тәжрибәһе арта: уның уҡылған, тыңланған тексты тикшереүҙә ҡатнаша алыуы;

- текска таянып, үҙ фекерен әйтеү һәм уны иҫбатлай белеү;

- текстың йөкмәткеһен тулыһынса, йәки ҡыҫҡаса һөйләп бирә алыу;

- тексты герой исеменән тулыһынса һөйләп бирә белеү;

- уҡылған әҫәрҙәр нигеҙендә телдән ҡыҫҡа ғына күләмле текст төҙөү;

- үҙ аллы үҙе өсөн ҡыҙыҡлы булған әҫәрҙе һайлап, уҡыу даирәһен киңәйтеү;

- ике йәки бер нисә әҫәр өҙөгөн сағыштырып, уларҙа ҡаралған төп идеяны, автор ҡулланған образ тыуҙырыусы сараларҙы билдәләү;

- поэтик һәм прозаик әҫәрҙәрҙе тасуири итеп яттан һөйләү;

- бирелгән тема буйынса текстка баһалама биреү;

- үҙе төҙөгән тексты дөрөҫләп төҙәтә белеү;

- пейзажды һүрәтләү тексындағы сараларҙы (эпитет, сағыштырыу, йәнләндереү) һынлы сәнғәттә ҡулланылған алымдар менән (композиция, төҫтәр)сағыштырыу;

- халыҡ йырын автор йырынан айыра белеү;

- йыр тыңлағанда тыуған хис-тойғоларҙы билдәләү;

- эпос, әҫәрҙең төҙөлөшө, метафора төшөнсәләрен айыра белеү;

- көләмәс, ҡобайыр, эпос төшөнсәләрен бер-береһенән айыра белеү;

- китаптың йөкмәткеһе, каталог менән эшләй белеү, автор буйынса, тәҡдим ителгән исемлек буйынса китап һайлау;

- йөкмәткеһе һәм һүрәттәре буйынса китаптың темаһын һәм йөкмәткеһен билдәләү;

- текстка план төҙөү, килеүе боҙолған өлөштәрен төҙәтеү, өҫтәү;

- бер теманы яҡтыртҡан, ләкин төрлө жанрҙа бирелгән әҫәрҙәрҙе сағыштырыу;

- уҡыу маҡсатына ярашлы тексты һөйләп биреү;

- балалар әҙәбиәте тематикаһын, үҙе яратҡан яҙыусы һәм уның әҫәрҙәре тураһында һөйләй белеү;

- һүҙ (текст), һүрәт (иллюстрация), тауыш (музыкаль әҫәр) ярҙамында бирелгән мәғлүмәтте сағыштырыу;

- әҫәрҙәрҙә тарихи дәүер менән бәйле һүрәтләнгән ваҡиғаларҙы аңлы рәүештә ҡабул итә;

- Рәсәйҙә һәм Башҡортостанда сығарылған тәүге китаптар тураһында төшөнсәләре бар;

- әҫәрҙәрҙе (йомаҡ, мәҡәл, әкиәт, шиғыр, хикәйә) жанр буйынса айыра һәм төркөмләй белеү;

- тексты анализлау: темаһын билдәләү, әҫәрҙә ваҡиғаларҙың теҙелеп китеү тәртибен асыҡлау, геройға характеристика биреү, уның эшенә, ҡыланышына баһа биреү, йөкмәтке буйынса һорауҙар бирә белеү;

Предметтың йөкмәткеһен яҡынса тематик планлаштырыу

Программаны тормошҡа ашырғанда уҡытыу-методик материалдарҙан торған электрон белем биреү сараларын ҡулланыу тәҡдим ителә (ҡушымта)

1 Б класы
Туған (башҡорт) телдә әҙәби уҡыу
Аҙнаһына 1 сәғәт
Бөтәһе 33 сәғәт

№	Дәрестең темаһы	Сәғәт һаны	Үткәрелеү ваҡыты	Фактик дата	Иҫкәрмә
1.	Танышыу.	1	06.09.2023		
2.	Беҙҙең мәктәп.	1	13.09.2023		
3.	Беҙҙең класс.	1	20.09.2023		
4.	Уҡыу кәрәк-яраҡтары.	1	27.09.2023		
5.	Уйынсыҡтар.	1	04.10.2023		
6.	Беҙҙең баҡса. Емештәр.	1	18.10.2023		
7.	Йәшелсәләр. Көҙгө эштәр	1	25.10.2023		
8.	Һандар.	1	08.11.2023		
9.	Төҫтәр.	1	15.11.2023		
10.	Йыл миҙгелдәре.	1	22.11.2023		
11.	Аҙыҡ-түлек. Эсемлектәр.	1	29.11.2023		
12.	Һауыт-һаба. Милли аштар.	1	06.12.2023		
13.	Ғаилә. Ғ. Ғәлиәскәрова. “Бөтәбеҙ бер ғаилә”.	1	13.12.2023		
14.	Кейемдәр. Баш кейемдәре. Өҫ кейемдәре.	1	20.12.2023		

15.	Аяҡ кейемдәре. Милли кейем.	1	27.12.2023		
16.	С. Ғафарова. Яңы йыл.	1	10.01.2024		
17.	Йорт хайуандары. Фәрзәнә Ғөбәйҙуллина. «Кем минең әсәйем?" (әкиәт)	1	17.01.2024		
18.	Ҡырағай хайуандар. Башҡорт халыҡ әкиәте "Төлкө менән бүре".	1	24.01.2024		
19.	Башҡорт халыҡ ижады: һамаҡтар,мәҡәлдәр.	1	31.01.2024		
20.	Башҡорт халыҡ ижады: йомаҡтар.	1	07.02.2024		
21.	Башҡорт халыҡ ижады: һанашмаҡтар.	1	14.02.2024		
22.	Тел төҙәткестәр.	1	21.02.2024		
23.	Ә. Таһирова. "Вертолет".	1	28.02.2024		
24.	Ф. Туғыҙбаева. "8 март"	1	06.03.2024		
25.	Факиһа Туғыҙбаева. "Әсәй".	1	13.03.2024		
26.	Ә. Таһирова. "Вертолет"	1	20.03.2024		
27.	Фәүзиә Рәхимғолова. Көлкөлө шиғыр "Бутҡа бешерҙек".	1	03.04.2024		
28.	Н. Сәлимов. "Китап".	1	10.04.2024		
29.	З. Шәйхетдинов. "Беҙҙең баҡса".	1	17.04.2024		
30.	Г. Ситдиҡова. "Түңәрәк".	1	24.04.2024		
31.	Х. Кәрим. "Минең илемдә".	1	08.05.2024		
32.	Арауыҡ аттестацияһы.	1	15.05.2024		
33.	М. Ғафури. "Йәй". Йомғаҡлау.	1	22.05.2024		

2-се Б класы
Туған (башҡорт_) телендә әҙәби уҡыу
Аҙнаға 1 сәғәт
Бөтәһе 34 сәғәт

№	Дәрестең темаһы	Сәғәт һаны	Үткәрелеү ваҡыты	Фактик дата	иҫкәрмә
1.	Һаумыһығыҙ! Хәлдәрең нисек? Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр «Мин – уҡыусы».	1	06.09. 2023		
2.	Бөгөн кем дежур?	1	13.09.2023		
3.	Уҡыу кәрәк-яраҡтары.	1	20.09.2023		
4.	Факиһа Туғыҙбаева. Шиғыр «Аҙна көндәре».	1	27.09.2023		
5.	Һанайыҡ әле. Һиңә нисә йәш?	1	04.10.2023		
6.	Дәрестә. Тәнәфестә. Сафуан Әлибаев. «Беҙҙең мәктәптә яҡшы».	1	18.10.2023		
7.	Мин Башҡортостанда йәшәйем. Ғәриф Ғүмәр. Һанашмаҡ «Нисә алма?»	1	25.10.2023		
8.	Мин ауылда йәшәйем.	1	08.11.2023		
9.	Өфөлә экскурсияла . Фәүзиә Рәхимғолова. Шиғыр «Өфө буйлап экскурсия».	1	15.11.2023		
10.	Беҙ – татыу ғаилә. Миңлегөл Хисмәтуллина. Шиғыр «Минең ғаиләм”.	1	22.11.2023		
11.	Тән өлөштәре. Рәсимә Ураҡсина. «Был – мин».	1	29.11.2023		
12.	Кем булып эшләй?	1	06.12.2023		
13.	Дауаханала.	1	13.12.2023		
14.	Дарыуханала.	1	20.12.2023		

15.	Таҙалыҡ – беҙҙең һаулыҡ.	1	27.12.2023		
16.	Минең көн тәртибем.	1	10.01.2024		
17.	Мин – ярҙамсы.	1	17.01.2024		
18.	Аҙыҡ-түлек.	1	24.01.2024		
19.	Емеш-еләк.	1	31.01.2024		
20.	Йәшелсәләр.	1	07.02.2024		
21.	Яратам-яратмайым.	1	14.02.2024		
22.	Иртәнге аш. Төшкө аш.	1	21.02.2024		
23.	Баҙарҙа. Аҙыҡ-түлек магазинында.	1	28.02.2024		
24.	Һауыт-һаба.	1	06.03.2024		
25.	Магазинда нимәләр һатыла?	1	13.03.2024		
26.	Һеҙгә нимәне күрһәтергә?	1	20.03.2024		
27.	Яңы кейем – яңы шатлыҡ.	1	03.04.2024		
28.	Йорт хайуандары.	1	10.04.2024		
29.	Йорт ҡоштары.	1	17.04.2024		
30.	Ҡырағай хайуандар.	1	24.04.2024		
31.	Ҡырағай ҡоштар.	1	01.05.2024		
32.	Светофор тора юлда.	1	08.05.2024		
33.	Миҙгелдәр.	1	15.04.2024		
34.	Йәмле йәй.	1	22.05.2024		

3 Б класы
Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу
Аҙнаһына 1 дәрес. Бөтәһе – 34 сәғәт

№	Дәрестең темаһы	Сәғәт һаны	Үткәрелеү ваҡыты	Фактик дата	Иҫкәрмә
1.	Таныш булығыҙ. Вәзих Исхаҡов. Хикәйә «Минең хыялым».	1	06.09.2023		
2.	Гөлфиә Юнысова. Хикәйә «Рәсем төшөрәбеҙ» .	1	13.09.2023		
3.	Фәүзиә Рахимғолова. «Йөҙ юл».	1	20.09.2023		
4.	Беҙҙең класс. Зөлфәр Хисмәтуллин. Хикәйә «Уҡыуҙа ярҙам».	1	27.09.2023		
5.	Мостай Кәрим. Повесть «Мәктәп хәтирәләре» (өҙөк).	1	04.10.2023		
6.	Айһылыу Йәғәфәрова. Тиҙәйткес «Ҡайсылар уйнай».	1	18.10.2023		
7.	Башҡортостаным- илем. Кәтибә Кинйәбулатова. Һанашмаҡ. “Һин ҡайҙан?”	1	25.10.2023		
8.	Гүзәл баш ҡалам.	1	08.11.2023		
9.	Өфөлә экскурсияла.	1	15.11.2023		
10.	Салауат Юлаев һәйкәле.	1	22.11.2023		
11.	Сәйәхәт ниндәй була	1	29.11.2023		
12.	Мәскәү – Рәсәйҙең баш ҡалаһы.	1	06.12.2023		
13.	Олатайым кәңәштәре. Өләсәйем кәңәштәре.	1	13.12.2023		
14.	Минең шәжәрәм.	1	20.12.2023		
15.	Ғаилә байрамы.	1	27.12.2023		
16.	Әсәйемә ярҙам итәм.	1	10.01.2024		
17.	Атайыма ярҙам итәм.	1	17.01.2024		
18.	Минең шөғөлөм.	1	24.01.2024		

19.	Әҙәп ҡағиҙәләре.	1	31.01.2024		
20.	Минең дуҫтарым.	1	07.02.2024		
21.	Нимә ул тәбиғәт?	1	14.02.2024		
22.	Тауҙар илендә.	1	21.02.2024		
23.	Төйәгемдә йылғалар күп.	1	28.02.2024		
24.	Түңәрәк күл туғайҙа.	1	06.03.2024		
25.	Дарыу үләндәре. Йәшел аптека.	1	13.03.2024		
26.	Ҡыр хайуандары.	1	20.03.2024		
27.	Ат – кешенең дуҫы.	1	03.04.2024		
28.	Ҡымыҙ – файҙалы эсемлек.	1	10.04.2024		
29.	Ҡанатлы дуҫтар.	1	17.04.2024		
30.	Ҡап, балығым, ҡармаҡҡа!	1	24.04.2024		
31.	Бөжәктәр файҙалымы?	1	01.05.2024		
32.	Ағастар – урман йәме.	1	08.05.2024		
33.	Сәскәләр нур сәсәләр.	1	15.05.2024		
34.	Тәбиғәтте һаҡлайыҡ!	1	22.05.2024		

4 Б класы
Туған (башҡорт) телдә әҙәби уҡыу
Аҙнаһына 1 дәрес. Бөтәһе 34 сәғәт

№	Дәрестең темаһы	Сәғәт һаны	Үткәрелеү ваҡыты	Фактик дата	Иҫкәрмә
1.	Зәйнәп Бейешева. Шиғыр «Хәйерле көн!»	1	06.09.2023		
2.	Нәжиә Игеҙйәнова. Хикәйә «Уҡыу – ул хеҙмәт!»	1	13.09.2023		
3.	Татлы һүҙ – йән аҙығы. Валентина Осеева. Хикәйә «Тылсымлы һүҙҙәр»	1	20.09.2023		
4.	Рәми Ғарипов. Шиғыр «Туған тел – һинең донъяң»	1	27.09.2023		
5.	Китапханала. Зәйнәп Бейешева. Хикәйә «Талҡаҫ күле»	1	04.10.2023		
6.	Мәктәп ашханаһы.	1	18.10.2023		
7.	Сәғәт нисә? Муса Ғәли. Һанашмаҡ «Сәғәт нимә ти?»	1	25.10.2023		
8.	Нимә ул Ватан?	1	08.11.2023		
9.	Башҡорт йыры. Башҡорт бейеүе.	1	15.11.2023		
10.	Башҡорт балы.	1	22.11.2023		
11.	Эх, ҡымыҙы, ҡымыҙы!	1	29.11.2023		
12.	Моңло ҡурай, серле ҡурай!	1	06.12.2023		
13.	Телең барҙа – илең бар.	1	13.12.2023		
14.	Шүлгәнташ мәмерйәһе.	1	20.12.2023		
15.	Асылыкүл – Башҡортостан ынйыһы.	1	27.12.2023		
16.	Шихандар – тәбиғәт һәйкәлдәре.	1	10.01.2024		
17.	Янғантау – шифалы тау.	1	17.01.2024		

18.	“Урал батыр” эпосы.	1	24.01.2024		
19.	Башҡортомдоң улы.	1	31.01.2024		
20.	Башҡортостан рәссамдары.	1	07.02.2024		
21.	Утта янмай, һыуҙа батмай.	1	14.02.2024		
22.	“Минең ауылым” проект эше.	1	21.02.2024		
23.	Үҙ илең – алтын бишек. Башҡортостан буйлап сәйәхәт.	1	28.02.2024		
24.	Үҙем тураһында.	1	06.03.2024		
25.	Олатайҙар һүҙе – аҡылдың үҙе.	1	13.03.2024		
26.	Алдашыу – насар ғәҙәт.	1	20.03.2024		
27.	Минең буласаҡ һөнәрем.	1	03.04.2024		
28.	Батырҙар ниндәй була?	1	10.04.2024		
29.	Дуҫлыҡ менән шаярмайҙар.	1	17.04.2024		
30.	Ниндәй театрҙа булдың?	1	24.04.2024		
31.	Музейҙа булғаның бармы?	1	01.05.2024		
32.	Тәбиғәт – үҙ йортобоҙ.	1	08.05.2024		
33.	Гүзәл ваҡыттар етте.	1	15.05.2024		
34.	Ауылда һабантуй.	1	22.05.2024		

Ҡушымта 1

АДМИНИСТРАТИВНЫЕ КОНТРОЛЬНО – ИЗМЕРИТЕЛЬНЫЕ МАТЕРИАЛЫ

(ПРИЛОЖЕНИЕ К РАБОЧЕЙ ПРОГРАММЕ ПО ЛИТЕРАТУРНОМУ ЧТЕНИЮ НА РОДНОМ (БАШКИРСКОМ) ЯЗЫКЕ)

УРОВЕНЬ – НАЧАЛЬНОЕ ОБЩЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ

КЛАССЫ – 2-4

2023-2024 уҡыу йылына уҡыу техникаһын тикшереү өсөн текстар

2-се класс

Яҙ

Яҙ бөтә донъя йәнләнә. Ҡояш иртә сыға һәм ерҙе ныҡ йылыта. Ҡар һыуҙары шаулап ағалар. Боҙҙар китә. Баҫыуҙар өҫтөнән томан күтәрелә. Беҙгә ҡоштар ҡайталар. Балалар сыйырсыҡ оялары яһайҙар. Көндәр йылына. Урмандар, ҡырҙар йәшәрә. Колхозсылар сәсеүгә төшәләр. (37 һүҙ)

Критерии оценивания по технике чтения

Во 2 классе скорость чтения учащихся определяется 30-40 слов, 100-120 знаков.

Отметка “5” ставится за 35,5 и более слов

Отметка “4” ставится за 27-35 слов

Отметка “3” ставится за 18,5-26,5 слов

Отметка “2” ставится за 0-18 слов

3-сө класс

Иртән

Һоҡланғыс йәйге иртә. Ҡыҙарып сыҡҡан ҡояш нурҙарында, һарғылт йәшел төҫкә инеп, әкрен генә томан күтәрелде. Күҙ яуын алып, үлән баштарында ысыҡ емелдәй, әйтерһең дә, аяҡ аҫтына һанһыҙ ынйы бөртөктәре

һипкәндәр. Тәбиғәт әкренләп йоҡонан уяна. Ҡайҙалыр алыҫта һайыҫҡан шыҡырлағаны ишетелде. Уға яуап ҡайтарғандай, ике тапҡыр көкүк тә саҡырып ҡуйҙы.

Туғайҙан һандуғас йыры ишетелде. Шуны ғына көткәндәй, таллыҡта турғайҙар сутырлаша башланы. Бар тереклеккә ҡыуаныс һәм өмөт биреп, яңы яҡты көн тыуҙы.

Критерии оценивания по технике чтения

В 3 классе скорость чтения учащихся определяется 40-50 слов, 120-150 знаков.

Отметка “5” ставится за 44 и более слов

Отметка “4” ставится за 33,5-43,5 слов

Отметка “3” ставится за 23-33 слов

Отметка “2” ставится за 0-22,5 слов

4-се класс

Яҙғы тантана

Яҙғы көндөң иртәнге йылы ҡояшы дымлы ер өҫтөнә күтәрелгән быуҙарҙан үтә төштө, уларҙы йәшелле-күкле, юлаҡ-юлаҡ төрлө төҫтәге матур нурҙарға әүерелдерҙе.

Шоңҡар ауылының тирә-яҡ тигеҙлегенән һөҙәкләнә барып бейегәйеп киткән ҡырлас тауҙар унар саҡрымдарға һуҙылып алыҫаялар ҙа Ирәмәлдең нәҙек һыҙыҡтар унар шикелле күренгән ҡаяларына барып тоташалар. Унан да уҙғас, Ирәмәл түбәһенең ҡайһы бер урындарында ала ҡармы, әллә бейек тауҙың биттәренән һыйпап үткән болоттармы икәне лә айырылмай торған, ҡайһылары аҡ, ҡайһылары ҡара нөктәләр генә булып күренәләр.

Аҡкондоҙ йылғаһының аръяғында сусаҡ тауҙың итәген ҡаплап үҫкән шыршы, ҡарағайҙар, йәшел ботаҡтарын ҡар һыуына мансып алған һымаҡ, тағы ла матур, тағы ла йәшелерәк булып асылғандар. Улар менән аралаш йәш ҡайын сауҡалары ла ваҡ ҡына булып шытып килгән бөрөләренең морондарын яҙғы елгә елберләтеп ултыралар. Яҙғы тәбиғәт ана шулай тантана итә. (*Һәҙиә Дәүләтшина)*

Критерии оценивания по технике чтения

В 4 классе скорость чтения учащихся определяется 55-65 слов, 150-200 знаков.

Отметка “5” ставится за 57 и более слов

Отметка “4” ставится за 43,5-56,5 слов

Отметка “3” ставится за 30-43 слов

Отметка “2” ставится за 0-29,5 слов

Ҡушымта2

Учебно-методическое и информационно-ресурсное обеспечение

Учебно-методическая литература

1. Агишева, Р. Л. Фольклор и литература Башкортостана: учебная хрестоматия для детей дошкольного и младшего школьного возраста / Р. Л. Агишева. – Уфа: Китап, 2011. – 175 с.
2. Башкирское народное творчество: Том 5. Исторический эпос (на башкирском языке). – Уфа: Китап, 2000. – 392 с.
3. Башкортостан: Краткая энциклопедия (на башкирском языке). – Уфа: Башкирская энциклопедия, 1997. – 672 с.
4. Галлямов, А. А. Алифба: учебник для башкирских школ / А. А. Галлямов. – 14-ое изд. – Уфа: Китап, 2010. – 144 с.
5. Кучеров, Е. В. Природа Башкортостана: (Времена года): Кн. для чтения в 3–4-х кл. / Е. В. Кучеров. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1994. – 126 с.
6. Кучеров, Е. В. Животный мир Башкортостана. / Е. В. Кучеров. 2-е изд. перераб. и доп. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1994. – 126 с.
7. Муртазина, Ф. Ф. Башкирский язык: учебное пособие для 1 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / Ф. Ф. Муртазина, З. Г. Нафикова. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 176 с.

8. Муртазина Ф. Ф. Башкирский язык: учебное пособие для 2 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / Ф. Ф. Муртазина, З. Г. Нафикова. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 216 с.

9. Нафикова, З. Г. Башкирский язык: учебное пособие для 3 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Ф. Муртазина. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 160 с.

10. Нафикова, З. Г. Башкирский язык: учебное пособие для 4 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Ф. Муртазина. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 176 с.: рис.

11. Нафикова, З. Г. Волшебные звуки: методическое пособие на башкирском языке / З. Г. Нафикова, Ф. Г. Азнабаева. – Уфа: Китап, 2010. – 136 с.

12. Радуга: учебное издание: хрестоматия для детских садов (на башкирском языке) / авторы-составители: Ф Ш. Ягафарова, М. Б. Юлмухаметов. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1995. – 216 с.

13. Салимов Н. А. Не захотелось куклой стать: стихи для детей (на башкирском языке) / Н. А. Салимов. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1992. – 46 с.

14. Тулумбаев Х. А. Волшебный подарок: книга для внеклассного чтения в 1 классе русскоязычных школ (на башкирском языке) / Х. А. Тулумбаев, М. С. Давлетшина, Р. А. Абуталипова. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1995. – 248 с.

15. Урал батыр: Башкирский народный эпос (на башкирском языке) / вступ. ст., подготовка текстов Ф. Надршиной. – 2-е изд., стер. – Уфа: Информреклама, 2005. – 468 с.

16. Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык для малышей (на башкирском языке) / Ф. Г. Хисамитдинова. – Уфа: Башкирская энциклопедия, 2002. – 120 с.

Словари

17. Русско-башкирский, башкирско-русский словарь / авторы-составители: Ф. Г. Хисамитдинова, Р. Т. Муратова. – Уфа: «Маленький гений Башкортостана», Учебно-методический центр «Эдвис», 2014. – 192 с.

18. Саяхова Л. Г. и др. Русско-башкирский учебный словарь / Л. Г. Саяхова, З. Г. Ураксин, Ф. Ф. Асадуллина, З. Г. Сахипова / под редакцией Л. Г. Саяховой и З. Г. Ураксина. – Уфа: Китап, 2001. – 336 с.

19. Толковый словарь башкирского языка (для школьников начальных классов) / сост. Н. Ф. Суфьянова, З. А. Сиразитдинов, З. Г. Ураҡсин. – Уфа: Китап, 2011. – 336 с.

Информационные ресурсы

20. Антология детской литературы (на башкирском языке). – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1986. – Кн. 2. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1987. – 319 с.: портр. // URL: https://kitapufa.ru/catalog/detskaya/antologiya_detskoy_literatury_avt_sost_farzana_gubaydullina/ (дата обращения: 05.07.2022).

21. Башкирский язык для 1 класса: учебное пособие / Муртазина Ф. Ф. и др. // URL: http://kitap-ufa.ru/information/books2/bash_yaz_1klass.PDF (дата обращения: 05.06.2022).

22. Башкирский язык для 2 класса: учебное пособие / Муртазина Ф. Ф. и др. // URL: http://kitap-ufa.ru/information/books2/bash_yaz_2klass_murtazina.PDF (дата обращения: 05.06.2022).

23. Башкирский язык для 3 класса: учебное пособие / Нафикова З. Г. и др. // URL: http://www.kitap-ufa.ru/information/books2/bash_yaz_3_murtazina.PDF (дата обращения: 05.06.2022).

24. Башкирский язык для 4 класса: учебное пособие / Нафикова З. Г. и др. // URL: http://www.kitap-ufa.ru/information/books2/bash_yaz_4_murtazina.PDF (дата обращения: 05.06.2022).

25. Вахитова, Р. К. Самоучитель башкирского языка: учебное пособие / Р. К. Вахитова, Ф. С. Искужина, Г. Д. Ибрагимов, Э. Ф. Рахимова, Р. Т. Фазлытдинов. – Уфа: Гилем, 2009. – 159 с. // URL: https: / / ufa-edu.ru / advertising/Вахитова%20Р.К.%20и%20др.%20Самоучитель%20башкирского%20языка.pdf (дата обращения: 16.04.2022.).

26. Кусимова Т. Х. В мире имён. Словарь башкирских имён [PDF] / Т. Х. Кусимова. – Уфа: Китап, 2005. – 224 с. // URL: http://vk.com/doc166458090_220194404?hash=5d3c375eb3f..] (дата обращения: 05.06.2022).

27. Мультфильмы, обучающее видео, приложения и игры на башкирском языке // URL: https://balalar.org/ (дата обращения: 05.06.2022).

28. Надршина Ф. А. Башкирские народные песни, песни-предания [PDF] http://vk.com/doc166458090_220197783?hash=d60cde4a5d5.. // URL: (дата обращения: 05.06.2022).

29. Онлайн-уроки башкирского языка // URL: https://basic.bashlang.ru/course.php (дата обращения: 05.06.2022).

30. Русско-башкирский и башкирско-русский переводчик слов и текста онлайн // URL: http://bash-perevod.ru/ (дата обращения: 05.07.2022).

31. Усманова М. Г. Башкирский язык: теория: 5–9 классы / М. Г. Усманова, Ф. Ф. Абдуллина. – Уфа: Китап, 2013. – 128 с. // URL: https://search.rsl.ru/ru/record/01006709509 (дата обращения: 22.06.2022).

32. Усманова М. Г. Грамматика башкирского языка для изучающих язык как государственный / М. Г. Усманова. – Уфа: Китап, 2006. – 128 с. // URL: Grammatika_bashkirskogo_yazyka.pdf (дата обращения: 05.05.2022).

33. Хисамитдинова Ф. Г. Интенсивный курс изучения башкирского языка // URL: Intensivny_kurs_bashkirskogo_yazyka.pdf (дата обращения: 05.06.2022).

34. Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык за 25 уроков / Ф. Г. Хисамитдинова, Р. А. Ахмедьянов, И. Р. Ахмедьянова: серия «Учебная литература» / Электронное издание ДИНИЛ «Интеллектуальный полигон». – Екатеринбург, 2011 // URL: 0391996_696AE_hisamitdinova_f_g_bashkirskiy_yaz.. (дата обращения: 05.07.2022).

35. Электронный учебник башкирского языка для русскоязычных школ // URL: http://tel.bashqort.com/files/doc_download/3-----5-11- (дата обращения: 05.06.2022).

36. 8 приложений, помогающих изучить башкирский язык // URL: https://addnrb.ru/novosti/7-prilozhenij-pomogajushhih-izuchat-bashkirskij-yazyk/ (дата обращения: 05.07.2022).